

**SIBERI EESTI KOGUKONNAD
FOLKLORISTLIKU
UURIMISALLIKANA**

ANU KORB

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Väitekiri on lubatud kaitsmisele filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks (folkloristikas) Tartu Ülikooli Eesti kirjanduse ja rahvaluule osakonna nõukogu otsusega 11. juunil 2007. a.

Oponendid: dots Kristin Kuutma (Tartu Ülikool)
PhD Aivar Jürgenson (Tallinna Ülikool)

Kaitsmise koht: Tartu Ülikooli Nõukogu saal

Kaitsmise aeg: 28. august 2007

Väitekirja trükikulud on katnud Eesti Kirjandusmuuseum

ISSN 1406–7366
ISBN 978–9949–11–652–2 (trükis)
ISBN 978–9949–11–653–9 (PDF)

Autoriõigus Anu Korb, 2007

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee
Tellimus nr. 253

EESSÕNA

Minu jõudmist Siberi eestlaste pärimuse uurimiseni võib ilmselt pidada suuresti juhuseks. Olin oma esimesele tutvumismatkale Eestis enim tuntud Siberi külla Ülem-Suetukki (Верхний Суэчук) 1991. aasta augustikuus läinud pigem uudishimust ning tõsisema ettevalmistuseta, kaaslaseks hiljuti rahvaluulearhiivi tööle asunud Astrid Tuisk. Ma ei olnud teadlik sellestki, kui palju emakeele oskajaid kohapeal eest leida võin, rääkimata nende pärimuseteadmiste hindamisest.

Tagantjärele võin öelda, et just esimene kokkupuude Siberi eestlastega, nende vahetuse, südamlikkuse ja rikkaliku pärimusepagasiga, ning maaliline Siberi loodus andsid sedavõrd tugeva impulsi, et sellest lummusest ma enam vabaks ei saanud. Veel enne esimestelt välitöödelt naasmist olin jõudnud veendumusele, et Siberi eestlaste pärimuse kogumine peab saama minu lähiaastate tööks.

Sestpeale hakkasin tegutsema juba püstitatud eesmärgi nimel: tutvusin Siberis, aga ka mujal Venemaal elavate eestlaste kohta ilmunud kirjanduse, ajakirjanduses avaldatu ning eelkäijate kogutud materjalidega, otsisin finantseerimisallikaid jne. Samaaegselt avanes seoses Eesti kultuuri- ja teadusfondide tekkimise ja taastamisega reaalne võimalus kogumis- ja uurimistööks raha taotleda, pisitasa hakkas paranema ka arhiivi tehniline baas. 1991. aasta sügisel koostas projekt "Rahvuskultuur eesti asundustes", taotledes finantseerimist vastloodud Eesti Rahvuskultuuri Fondilt. Alguse said Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) iga-aastased ekspeditsioonid Siberi, hiljem ka Venemaa teiste piirkondade eestlaste juurde.

Eesti Vabariigi taaskehtestamise algusaegadel oli üldsuse ja ka potentsiaalsete kogujate-uurijate huvi Siberi eestlaste pärimusmaterjali vastu suhteliselt leige: oli murranguline nõukogude ideoloogia taandumise ning kogumis- ja uurimisvaldkondade avardumise aeg. Korruga tundus siinsamas Eestimaalgi olevat nii palju põnevat uurimisainest (vt Hiimäe 2002: 280–293; Korb 2005: 11–13), kauge Siberi-reis nõudis kogujalt enam aega, pühendumust, tugevat tervist ja vastupidavust. Kahest kuni neljast inimesest koosneva ekspeditsiooni-grupi koosseis vahetus aastati. Ühtekokku on ERA välitöödel saanud Siberikogemuse 14 inimest (kõik neist ei kuulunud ERA koosseisu), kuid enamik piirdus ühe-kahe kogumismatkaga. Püsivamalt osales välitöödel koos minuga Astrid Tuisk (vt Korb 2005: 153–154), ERA ekspeditsiooni-grupi koosseisus Siberi uurimist alustanud etnoloog Aivar Jürgenson jätkas hiljem iseseisvate kogumisreisidega.

Kuna terviklik ülevaade Siberi eesti kogukondade tänapäevast puudus, seadisin esmalt eesmärgiks nende kogukondade statistilise ja kultuurikirjeldusliku kaardistamise ning võimalikult mitmekülgse pärimusmaterjali kogumise. Olin eelnevalt teinud välitöid ka Eestimaa eri piirkondades ning Siberi eestlaste pärimus tundus olevat märksa vanapärasem ja mitmekesisem. Kuna põhiosa eesti pärimusekandjaist on vanema põlvkonna esindajad, suhtusin esmalt oma töösse kui päästekogumisse: tahtsin sellest rikkalikust folklooripärandist võimalikult palju tulevaste põlvete jaoks talletada.

Mõne aasta pärast sai selgeks, et üksnes arhiivi talletatud materjalist ei piisa — siberlaste unikaalne pärimusaines on väärt laiemal üldsuse tähelepanu. Pealegi tahtsin nendele lahketele südamlikele inimestele, kelle olemasolu oli Eesti riik neil aastail peaaegu unustanud, ka vastutasuks midagi pakkuda. Siberi eestlaste pärimuse väärtustamine ilmunud raamatute näol tundus olevat parim, mida teha sain. Niisiis asusin koostama piirkondlikke antoloogiaid. Sarjas “Eesti asundused” ilmus aastatel 1995–1999 neli kommenteeritud tekstivalimikku, milles on avaldatud pärimustekste kaheksateistkümnest Siberi eesti kogukonnast. Mõned raamatueksemplarid saatsin ka Siberi küladesse, kus need tänuga vastu võeti. Laiemale huviliste ringile mõeldes valmis 2005. aasta lõpul veel kahest plaadist ja tekstiraamatust koosnev antoloogia “Siberi eestlaste laulud”. Ka ekspeditsioonide materjalide põhjal valminud näitused, suurim neist Mari-Ann Remmeli koostatud “Siberi eestlased” 1997. aastal, Astrid Tuisu koostatav interneti-lehekülj “Siberi ja Volgamaa eestlased” ning minu poolt iga paari aasta tagant korraldatav sariüritus “Venemaale veerenud” on mõeldud Siberi eestlaste kultuuri ja ajaloo tutvustamiseks laiemale huviliste ringile.

ERA Siberi-ekspeditsioonide ettevalmistamine ja neil osalemine, aga ka töötamine mujal Venemaa eesti kogukondades ning tegelemine Eestisse tagasi pöördunutega, kogutud materjali arhiivikorda seadmine ning tekstivalimike koostamine oli hea ettevalmistus edaspidiseks Siberi eestlaste pärimuse uurimiseks. Viimase kuue-seitsme aasta jooksul, mil olen aktiivsemalt ning sihitteadlikumalt Siberi ja muudegi piirkondade Venemaa eestlaste rahvapärimust uurinud, on järjekindel suhtlemine pärimusgrupi liikmetega olnud lahutamatu osa minu uurimistööst.

Olen tänulik kõigile Siberi ja teisteski Venemaa piirkondades elavatele eestlastele, samuti oma esivanemate sünnimaale naasnud Venemaal sündinutele. Minu siiras tänu kuulub ka ekspeditsioonide kaaslastele, kelle abil see unikaalne, rohkesti erinevaid uurimisvõimalusi pakkuv aines Eesti Rahvaluule Arhiivi jõudis. Asjatundlike nõuannete ja monograafiate toimetamise eest olen tänulik dr Mall Hiimäele, dots Tiiu Jaagole, dr Ene Kõresaarele ja Kadri Tammale; samuti kõigile teistele, kes väljaannete ilmumisele nii või teisiti on kaasa aidanud. Tänan ka Turu Migratsiooniinstituudi juhatajat prof Olavi Koivukangast, dots Elli Heikkilät, raamatukogu juhatajat Taimi Sainiot ja kogude hoidjat Seijä Sirkiät ning Läti kolleege Sandis Laimet, Mära Zirnītet ja teisi. Igakülgse toetuse ja abi eest tänan prof Ülo Valku ning ERA juhatajat Ergo-Hart Västrikit.

Interneti-lehekülje “Siberi ja Volgamaa eestlased”, CD-antoloogia “Siberi eestlaste laulud” ning monograafia “Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjainena” valmimisel on toeks olnud riikliku programmi “Eesti keel ja rahvuslik mälu” projekt “Rahvakultuur Venemaa eesti asundustes”. Sarja “Eesti asundused” väljaandmist finantseeris Eesti Teadusfond. Välitoid Venemaa eesti kogukondades on kõige pikaajalisemalt toetanud Eesti Rahvuskultuuri Fond (1992–2002, 2004, 2007). Abi oleme saanud ka Eesti Kultuurkapitalilt (1998–2004), Eesti Teadusfondilt (1995–2000) ning Avatud Eesti Fondilt (1994).

Arvatavasti köidab Siberi pärimusaines edaspidi ka järjest enam uurijaid. Lootust Siberi ja üldse Venemaa eestlaste uurimist laiendada annab Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalas väliseesti arhiivide korrastamiseks, kogumis- ja uurimistööks 2007. aastal avatud Rahvuskaaslaste programm. Jääb ainult loota, et see programm on jätkusuutlik ning hõlmab edaspidi kogu kalendriaasta.

SISUKORD

Sissejuhatus	11
Töö eesmärgid	11
Analüüsimaterjal	12
Siberi eestlaskonna kujunemine	14
Siberi eestlaste kohta kasutatavad nimetused	15
Ülevaateid ja uurimusi	16
Siberi rahvuskaaslaste uuringuid Lätis ja Soomes, võrdlusjooni Eestiga ..	17
Migratsiooni uurimine ja diasporaa kultuuride uurimine	21
Olulisemaid uurimistöö aspekte	23
Folkloristlik välitöö materjalikogu kujundajana	23
Kogukonna pärimus ja seda kujundavad tegurid	24
Kokkuvõte	29
Kirjandus	31
Summary in English	35
Monograafiad	39
1. Venemaal rahvuskaaslaste küsitlemas. Folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte Summary. Interviewing Estonians in Russia: Methodical aspects of folkloristic fieldwork	
2. Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina Summary. The Carriers of Folk Culture in Ryžkovo	
Curriculum Vitae	427
Autori publikatsioonid Siberi eestlaste pärimusest ja folkloristlikust välitööst	429

SISSEJUHATUS

Väitekirja on koondatud kaks minu viimastel aastatel valminud monograafiat:

- 1) *Venemaal rahvuskaaslasi küsitlemas. Folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte*. Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia 9. Toimetajad Ene Kõresaar, Tiiu Jaago. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, 158 lk;
- 2) *Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina*. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused. Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae 24. Toimetajad Mall Hiemäe, Kadri Tamm. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum 2007, 216 lk.

Esimene neist keskendub Venemaal, eeskätt Siberis tehtud folkloristlikule välitööle, teine ühe kultuuride kontaktalal elava Siberi pärimusgrupi pärimusele. Ühendavaks lüliks kahe monograafia vahel on folkloristlik välitöö Siberi eestlaste/luteriusuliste kogukonnas, Eestimaalt pärit koguja ja pärimusgrupi liikmete koostöö, grupi traditsiooniline pärimus selle erinevates ilmingutes ja muutumises, pärimusekandja roll pärimusgrupis.

Töö eesmärgid

1. Töö esimeses osas otsin vastust küsimustele, kuidas pärimusaines uurija/koguja ja pärimusgrupi liikmete vastastikuse koostöö tulemusena arhiivi jõuab. Analüüsin andmekogumi moodustumist/tootmist folkloristlikul välitööl Eestimaalt pärit uurija ja Siberi eestlaste vastastikusel suhtel. Selgitan, miks samadelt küsitlertavatel eri kogujate poolt enam-vähem samaaegselt kogutud materjalid suuresti erinevad. Missuguste tegurite mõju on pärimusmaterjali kogumisel määrav? Mil määral tingib konkreetne kogumissituatsioon ning selles osalejad kogutud materjali iseloomu ja laadi. Missugused meetodid osutusid sobivaimaks Siberi eestlaste pärimusmaterjali kogumisel?

2. Töö teises osas analüüsin diasporaa kogukonna pärimust tema muutumisprotsessis, arvesse võttes nii ühiskondlik-poliitilisi olusid, mitmekultuurilist keskkonda, suhteid emamaaga kui ka põlvkondade vahetumist. Folkloristina huvitas mind eeskätt, kuidas kogukonna liikmed end ise määratlevad, mida peetakse oma pärimusmaailma kuuluvaks ning mida naabritelt laenatuks, kuivõrd osaletakse naabrite traditsioonides neid omaks pidamata. Rõžkovo virulaste kogukonna pärimusmaterjalile toetudes, aga ka silmas pidades teisi Siberi eesti kogukondi, otsin vastust küsimustele, missugused tegurid kujundavad diasporaa kogukonna pärimuse. Kuivõrd on põhjust rääkida eraldi Siberi eestlaste pärimusest ja kitsamalt grupi või kogukonna pärimusest. Vaagin pärimusmaterjalil toimunud muutuste põhjusi ning pikaajalise ideoloogilise surve all elanud väikese kogukonna võimalusi oma pärimusmustreid säilitada või adapteeruda teistsuguste olude ja kohaliku kultuuriga.

Analüüsimaterjal

Töö aluseks olev materjal on talletatud aastatel 1991–2004, mil autori initsiatiivil ja juhtimisel toimusid Eesti Rahvaluule Arhiivi kogumismatkad Siberi eesti kogukondade juurde Omski, Novosibirski, Tomski, Kemerovo oblastites ning Krasnojarski ja Altai kraisis. On selge, et limiteeritud ekspeditsioonijaia tõttu tuli potentsiaalsete küsitletavate hulka kuidagi piirata. Põhiliselt maapiirkondades elavate küsitletute (ühtekokku u 450 inimest) valikukriteeriumiks sai elanike keelekasutus — eesti keele oskus vähemalt suhtlustasandil. Sellest lähtuvalt moodustasid põhiosa küsitletutest vanema põlvkonna esindajad, neist omakorda küla demograafilisest situatsioonist olenevalt valdava osa naised sünniaastatega 1915–1940. Nende osa kogukonna pärimuse kujundamisel ei saa alahinnata. Enim materjali kogusin muidugi parematelt pärimusetundjatelt, keda külastasin korduvalt, ning kes suutsid mind kogukonna pärimusmaailma juhtida ja räägitule hinnanguid anda. Kuigi emakeel ja rahvus pole kattuvad mõisted, pean keelt üheks peamiseks pärimusgrupi identifikaatoriks. Seega on edastatud informatsioon ja selle edastamise viis mulle samavõrd olulised. Kuigi rahvajutud, -laulud, vanasõnad jms ületavad kergesti riigi- ja keelepiire, antakse konkreetsetes pärimusgruppis põhiosa pärimusest edasi emakeeles või grupi ühiskeeles. Kuna minu uurimuse seisukohalt oli oluliseks kriteeriumiks informantide väljendusviis, kasutasin materjali analüüsimisel eeskätt helisalvestusi. ERA Siberi-ekspeditsioonidel on sealsetes eesti kogukondades tehtud umbes 367 tundi helisalvestusi, Venemaalt üldse umbes 500. Varasematel ekspeditsioonidel salvestasime vähem, edaspidi järjest enam. Lisaks on kasutatud videosalvestusi, fotosid, ekspeditsiooniliikmete tehtud käsikirjalisi ülestähendusi ning laulukladede, kaitsekirjade ja ravisõnade näol mõnevõrra ka kogukonna kirjaliku pärimust.

Eestlaste elupaigad Siberi maapiirkondades 20. sajandi viimasel kümnendil ja 21. sajandi algul võiks liigitada järgmiselt: 1) enam-vähem eestikeelseteks jäänud külad; 2) endised eesti asundused, nüüd paljurahvuselised külad; 3) endised luteriusuliste asundused, nüüd paljurahvuselised külad; 4) asundused, kus elas algusest peale ka mitteluterlasi; 5) vene külad, kuhu on eestlasi gruppidena elama asunud (vt Korb 2005: 22–23). Umbes kolmandikku neist kogukondadest, sealhulgas ka vanimat luteriusuliste kolooniat Rõžkovot ja puhtvõrukeelset väljarännanute küla Nikolajevkat polnud Eestist pärit uurijad varem külastanud. Kuna Siberi eestlaste pärimusgrupid (36) olid erineva suurusega (25–300 inimest), varieerub suuresti ka ühest kogukonnast tehtud helisalvestuste hulk. Taustamaterjalina oli abiks teistest Venemaa eesti kogukondadest ja Eestimaale tagasipöördunudelt salvestatu, aga ka Eestimaa maapiirkondadest eri aegadel kogutu. Venemaa eesti küldes elavad nooremad, Teise maailmasõja järel sündinud ja venekeelse koolihariduse saanud põlvkonnad jäävad selle uurimuse suhtes samuti taustale. Nendega saime vestelda vaid vene keeles ning on ilmne, et oma vestluskaaslastega vahenduskeele abil suheldes kujuneb kogumis-

töö sootuks teistsuguseks. Siberi eestlaste pärimusele keskenduvat uurimust teha poleks olnud sel moel võimalik.

Siberi eestlaste uurimisel on tänuväärts allikaks ka materjalid, mida on Eesti arhiividesse aktiivsemalt koguma asunud alates 1980. aastatest üksikute entusiastide initsiatiivil, kuigi enamasti tegutseti konkreetse mäluasutuse egiidi all. Niisiis on ekspeditsioonide ja vabatahtlike korrespondentide abil kogutud Eesti erinevatesse arhiividesse-muuseumidesse arvestatav hulk Siberi eestlaste materjale. Suuremad kogud on nüüdseks Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis, Eesti Keele Instituudi (EKI) Eesti murrete ja lähisugukeelte sektoris ning Eesti Rahva Muuseumis (ERM).

Siberi eestlaste pärimusmaterjali kogu ERAs on ekspeditsioonide käigus täienenud peamiselt heli- ja videosalvestustega, ka fotode ning käsikirjalise materjaliga, seda kogu on aidanud rikastada mõned arhiivi kaastöölised, nt aastatel 1969–1976 Rosalie Ottesson Krasnojarski kraist (vt Korb 2005: 17–18, 153–156).

EKIs leidub Siberi eesti asualadel aastatel 1968–2002 salvestatut u 150 tundi. Töötati Primorje ja Krasnojarski kraisi, Tomski, Omski, Kemerovo ja Novosibirski oblastites.

Eesti Rahva Muuseumi kõigis arhiivides leidub mõnevõrra ka Siberi eestlaste materjali: etnograafilises arhiivis (EA) ja kogumispäevikutena on uurijate endi kogutu, arhiivi kaastöölised saadetised leiduvad korrespondentide vastuste kogus (KV). Viimaste hulgas väärivad esiletõstmist Anna Gusseva, Pauliine Paju ja Artur Kergandi tööd. ERMis on lisaks tähelepanuväärne Siberi eestlaste foto- ning esemekogu.

Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolises Arhiivis säilitatav Samuel Sommeri fond (EKLA, F 235) on tänuväärseks allikaks küll Venemaale väljarändamise ja asunduste eluolu ning kultuuriloo uurimiseks, kuid Siberi materjali leidub selles vähe. Esimeses maailmasõjas olevat hävinud põhiosa Sommeri kogutud Põhja-Venemaa materjalidest (EBL 1940: 313).

Eesti Ajaloomuuseumi fond *Materjale Eesti asundustest Nõukogude Liidus* (EAM, F 309) pakub Siberi kultuuriloo uurimisele suhteliselt vähe lisa, sisaldades peamiselt aukirju, mitmesuguseid tõendeid, tunnistusi, kirju, postkaarte jms. Folkloristidele võiksid huvi pakkuda seal leiduvad käsikirjalised laulukladed ning mõned kaitsekirjad.

Ka Eesti Teaduste Akadeemia arhiivi Viktor Maamägi fond (TA, F 29) sisaldab Siberi eestlaste kohta suhteliselt vähe: kirjavahetust, fotosid, mõnede Siberi kogukondade ülevaateid. Esiletõstmist väärivad seal leiduvad August Moloki mälestused Altai kraia Estonia külast.

Eesti Ajalooarhiivist leiab pärimuse-uurija abimaterjale väljarännanute nimestike, asunike kirjade (nt kirjad Sangaste krahvile) jms näol. Tegelikult on hulk Siberi ja laiemalt Venemaa eestlaste kohta Eestis leiduvat ainestikku kokku kogumata — need on isiklikud arhiivid kodudes, seni kirjapanemata mälestused, kokku koondamata unikaalsed fotod, mida oleme seni nii aja- kui rahapuudusel (mõned materjalide omanikud sooviksid nende loovutamise eest

siiski kompensatsiooni) suutnud suhteliselt vähe korjata. Kahjuks pole ka kõik Venemaa kogumismatkadel käinud uurijaid vaevunud või raatsinud kogu materjali mõnesse Eesti mäluasutusse loovutada.

Siberi eestlaste kohta leidub rohkesti ainet ka erinevates Venemaa arhiivides, kuid nendes töötamine vajab uurijalt rohkesti eelteadmisi, kasuks tulevad ka tutvused kõrgematel ametipostidel töötavate kohalikega. Viimasel aastakümnel on mitmed eesti uurijad Venemaa arhiivides töötanud (nt ajaloolane Aadu Must, rahvastikuteadlane Hill Kulu, etnoloogid Mare Piho ja Aivar Jürgenson). Põhiosa neist unikaalsetest materjalidest on uurijate valduses ning nendega on olnud võimalik tutvuda vaid niivõrd, kui võrd kogujad neid oma uurimustes kasutavad.

Siberi eestlaskonna kujunemine

Siberist sai Venemaa osa pärast kasaka-ataman Jermaki vallutusretki. 1582. aastal vallutas ta Siberi khaaniriigi pealinna Sibiri ning Siberi väikerahvad olid sunnitud suurvõimu eest taanduma. Esmalt sai Siber üldsusele tuntuks kui sunnitööliste asupaik ning Siberi kirikuulus renomee püsib visalt tänaseni. Vähemalt alates 17. sajandist on sinna saadetud kuritegude eest süüdimõistetuid, sõjavange ning võimudele ebasoovitavaid isikuid (Jürgenson 2002: 71).

Siber oli küll rikas loodusvarade poolest, kuid raskesti ligipääsetav. 1819. aastal Siberisse kindralkuberneriks määratud Mihhail Speranski soovitas sealset loodusrikkusi kasutusele võtta väljasaadetute abil, muutes Siberi majanduslikult arenenud piirkonnaks. Väljasaadetute arv kasvas jõudsalt, ulatudes 19. sajandi keskpaiku aastas kuni 19 000 inimeseni (Wood 1991a: 10–11).

Ka Siberi eestlaskond sai alguse Vene tsaari poolt väljasaadetuist. Luteriusuliste koondamisest Siberis olid huvitatud eelkõige kirikuringkonnad, sest kirikuõpetajail oli ühtsetesse kolooniatesse koondatud koguduseliikmete eest märksa hõlpsam hoold kanda. Siber kuulus Venemaa Evangeelse Luterliku Kiriku Moskva konsistoriaalpiirkonda. Tsaar Nikolai I ukaas (1845) määras Rõžkovo Lääne-Siberi luterlaste asupaigaks, kuhu hakati saatma kergemate kuritegude eest, karmimalt karistatute asupaigaks sai Ülem-Suetuk Ida-Siberis (Granö 1905: 9; Juntunen 1983: 95–96). Edaspidi tekkis kitsaks jäänud emakolooniate baasil uusi asundusi. Siiski ei püsinud suur osa asunikke asundustes kohapeal: tööd leiti söe- ja kullakaevandustes, levinud oli hulkurlus. Plaan väljasaadetute arvel Siberit asustada tegelikult ei õnnestunud, nende osakaal Siberi elanikkonnas ei tõusnud oluliselt üle 5% (Wood 1991b: 118).

Massiline väljarändamine Eesti- ja Liivimaalt Venemaa väheasustatud aladele sai alguse 19. sajandi teisel poolel, kuid esmalt asustati emamaale lähemad alad: Samaara, Krimm, Kaukaasia, Peterburi ja Pihkva ümbrus jne (vt nt Korb 1996: 5). Alates 19. sajandi viimasest kümnendist, eriti pärast Lääne-Siberi raudteemagistraali valmimist sai just Siberist atraktiivne väljarännupiirkond: väljarändamine oli riiklikult enam-vähem korraldatud, seadus aastast 1889

kindlustas väljarändamisloa saanud inimesed reisirahaga (Gorvushkin 1991: 140), anti ka lisasoodustusi kohapeal elu sisseseadmiseks. Pärast 1905. aasta revolutsiooni loodeti ümberasustamisega leevendada teravat maapuudust teatud piirkondades. Selle poliitika osaks oli ka Stolõpini agraarreform (1906–1917), mis tõi väljarännanuile veelgi soodustusi (Jürgenson 2002: 79, Kulu 1997: 99). Oma maa saamise lootuses rändas hulk eestlasi Siberisse just 20. sajandi alguskümnenditel, kuni Eesti Vabariigi moodustamiseni aastal 1918. Põhiosa tänapäeval Siberis elavaid eestlasi ongi kunagiste väljarännanute järeltulijad.

1926. aasta rahvaloenduse andmetel elas Siberis umbes 31 000 eestlast (Kulu 1992: 55), 1989. aastal 17 000 ja 2002. aastal 11 400, nende hulka on arvatud ka Venemaa linnades, rajoonikeskustes ja vene külades elavad eestlased.

Siberi eestlaste kohta kasutatavad nimetused

Siberi eestlased on tänapäeval üldtunnustatud termin nii asjaosaliste endi kui teiste määratluses Siberis elavate eestlaste tähistamiseks, nagu ka näiteks nimetused *Kaukaasia eestlased* või *Krimmi eestlased* tähistavad vastavalt Kaukaasias või Krimmis elavaid eestlasi. Samas on Siberi eestlased ise määratlenud end ka kitsama piirkonna järgi nt Mariinski eestlasteks, Taaru-tagusteks; küla järgi Suetuki eestlasteks, Kaseküla eestlasteks jne.

Sõnapaar *Siberi eestlane* võib tavakeeles siiski arusaamatusi tekitada, sest kodueestlased kipuvad seda mõnikord seostama 1941. ja 1949. aastal küüditatutega, kuigi põhiosa tollastes karmides tingimustes ellujäänuid naasis esimesel võimalusel kodumaale. Siberi eesti küladesse sattunud küüditatud, sõjapaos olnuid, haavatud rindemehi jne siberlased endi gruppi ei arva, nemad jäid *Eestimaa eestlasteks* ka siis, kui nad kogu oma edasise elu Siberiga sidusid. Ilmselt sama loogika põhjal jääb Siberist emamaale elama asunu ikka *Siberi eestlaseks*. Seevastu Teise maailmasõja järgsetel aastatel püüdsid Eestisse ümberasunud Siberi eestlased igati oma Siberi päritolu varjata ning Eestimaa eestlastega samastuda. Niisiis, ühiskondlik-poliitiliste olude muutudes võivad muutuda ka identiteet ja enesenimetused.

Kuigi ollakse tihedalt seotud Venemaaga, ei taha Siberis sündinud lasta end määratleda sõnapaariga *Venemaa eestlane*. Viimane termin on küll juurdunud (vt nt Jürgenson 2006: 11), kuid Eestimaal seostub see nõukogude võimu kehtestamise järel Eestisse saadetud kommunistidega ning omab seetõttu ilmselgelt pejoratiivset varjundit (Korb 2002: 151). Tänapäeval võiks Venemaal elavaid eestlasi ka *väliseestlasteks* nimetada, sest nemadki elavad väljaspool Eestit, kuid Eesti kuulumine väljarändamise ajal Vene tsaaririigi ning pärast Teist maailmasõda Nõukogude Liidu koosseisu on termini kinnistanud peamiselt mujal mail elavaile rahvuskaaslastele. Väljaspool emamaad elavaid rahvuskaaslaste on nimetatud veel *hajaestlasteks* ehk *diasporaa eestlasteks*.

Konfessiooni järgi on eestlasi Siberis määratletud küllalt sageli ka luterlastena. Koondnimetus *luterlased* märgib siin ühise usulis-kultuurilise taustaga eesti, soome (ka ingeri), rootsi, läti ja saksa päritolu inimesi.

Ülevaateid ja uurimusi

Väljarändamise ja Siberis elavate eestlaste kohta võib leida teavet juba 19. sajandi teisel poolel ilmunud ajakirjanduses. Informatsiooni on sageli jaganud just luteri kiriku pastorid ja köster-kooliõpetajad ning loomulikult ei leia me seda võrdselt kõigi Siberi asunduste kohta. Esimeste põhjalikumate ülevaadetena tuleb mainida Jaan Nebokati 1879. aastal “Ristirahwa pühhapäwa lehes” järjeloona ilmunud kirjutist Minussinski piirkonna eestlastest ja Georg Eduard Luiga alates 1896. aastast avaldatud kirju Omi asunduse elust ajalehtedes “Olevik” ja “Postimees”. Üleskutse koguda andmeid Venemaa eesti kogukondade kohta avaldas Audru kirikuõpetaja R. Holst (vt Holst 1894; Jürgenson 2006: 16). Niisugune üleskutse võis olla ajendatud rahvusliku ärkamisaja meeleoludest ning selle koostamisel võisid eeskujuks saada ka Jakob Hurda rahvaluule ja keelematerjali kogumise üleskutsed (vt nt Hurt 1989).

Esimese ülevaateoseni “Eesti asunikud laialises Vene riigis. Esimene katse sõnumid kõikide Eesti asunduste üle tuua” jõudis 1900. aastal J. Meomuttel. Põhjalikum ülevaade “Eesti asundused ja asupaigad Venemaal” ilmus aastal 1918 gümnaasiumiõpetaja ja eesti asunduste aktivisti August Nigoli sulest ajal, mil suur osa eesti küladest Venemaal oli juba moodustatud. A. Nigoli raamat on selles leiduvatest mõningatest ebatäpsustest hoolimata tänini asunduste-uurijate hulgas laialt kasutatav ja kindlasti tsiteerituim. Nüüd on see kättesaadav ka elektrooniliselt Eesti Kirjandusmuuseumi digitaalraamatukogu leheküljel, märksõnaga *väliseesti* (<http://www2.kirmus.ee/graf0>).

Väljarändamise teemat on läbi aegade käsitlenud mitmed ajaloolased, nt Hans Kruus (1927), nõukogude perioodil Ea Jansen (1957), Sirje Kivimäe (1979, 1981). Nõukogude päevil ilmunud monograafiatest väärivad märkimist väljarändamise varasemaid perioode käsitlev Artur Vassari uurimus “Uut maad otsimas. Agraarne ümberasumisliikumine Eestist kuni 1863. aastani” (1975) ning Viktor Maamägi kindlalt klassipositsioonilt eestlaste elu NSV Liidus valgustav töö “Эстонские поселенцы в СССР (1917–1940 гг.)”, mis 1980. aastal anti välja ka eesti keeles (Maamägi 1980).

Alates 1980. aastatest on Siberi eestlastele keskendunud kirjutisi ilmunud järjest enam, eriti on uurimine hoogustunud viimasel kümnendil. Ülevaateosed, kus käsitletakse eestlaste väljarännet ja asupaiku Venemaal (sealhulgas Siberis) kogu maailma eestlaste väljarände kontekstis, on ilmunud Hill Kulult (1992) ja Raimo Raagilt (1999). Uurimuslikke artikleid on avaldanud keeleteadlased Jüri Viikberg ja Lembit Vaba (nt Viikberg, Vaba 1984; Viikberg 1988, 1997, 1998), etnoloogid Igor Tõnurist (1985), Mare Piho (nt 1995, 1997, 2002) ja Aivar Jürgenson, viimane on oma Siberi-uurimise võtnud kokku

monograafias “Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet” (2002), mille põhjal ta kaitses Tallinna Ülikooli juures oma doktoritöö. Aastal 2006 ilmus sama monograafia baasil laiemale lugejaskonnale mõeldud väljaanne “Siberiga seotud: eestlased teisel pool Uuraleid”. Mõnevõrra varem valmis rahvastiku-geograaf Hill Kulu doktoritöö — rändemonograafia “Eestlaste tagasiränne 1940–1989. Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel” (1997).

Koguni kaks monograafiat etnilistest protsessidest Lääne-Siberi eesti ja läti asundustes (1996 ja 2006) on avaldanud Omski etnograaf Ilja Lotkin. Tema tööd põhinevad suuresti Vene arhiivides leiduval materjalil, kuid vajaka jääb nii eesti ajaloo, keele kui kultuuri tundmisest, ka pole ta vaba nõukogude ideoloogilistest mõjudest. Probleem tundub olevat üldisem, puudutades Venemaal tugeva ideoloogilise surve all kasvanud ja hariduse saanud uurijaid (vt Jürgenson 2002: 19).

ERA kogumismatkadel talletatul põhineb enamik minu uurimusi (vt publikatsioonide nimestik), kuid siinkohal peatun põgusalt teiste folkloristide Siberi-alastel töödel. 1997. aasta sügisel korraldatud konverentsi “Eesti kultuur võõrsil” ettekanded jõudsid kogumikku “Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused” (1998, toimetaja Astrid Tuisk). Edaspidi on A. Tuisk käsitlenud Siberi eestlaste pärimuse muutumisega seotud probleeme, kohapärimust, etnobotaanikat, Siberi vanemate luteriusuliste asunduste kooli- ja usuelu (1999, 2001, 2002, 2006). Koos Kadri Tammega (siis Peebo) koostasime 1995. aastal ilmunud esimese kommenteeritud tekstivalimiku sarjas “Eesti asundused”. Edaspidi on ta olnud mitme minu raamatu toimetaja. 1998. aastal Siberi ekspeditsioonil osalenud Risto Järv uuris Siberi Oravaküla näitel rahvapärast jutustamistraditsiooni (2000), aastatel 1995–1997 Siberi ekspeditsioonidel osalenud Ell Vahtramäe avaldas artikli kaitsekirjadest (1998). Oma uurimisteema piiresse jäävat osa Siberi eestlaste pärimusest on käsitlenud ka mõned folkloristid, kel isiklik kokkupuude Siberiga puudub: Mall Hiimäe Siberi eestlaste rahvakalendri tavandit (1998) ja Janika Oras Ülem-Suetuki küla lauluviise (1995).

Siberi rahvuskaaslaste uuringuid Lätis ja Soomes, võrdlusjooni Eestiga

Siberis elavate eestlaste saatused on tihedalt põimunud emamaa lähinaabrite lätlaste ja soomlaste omadega. Varasemad eesti, läti või soome ja ingerisooe asukad Siberis olid üldjuhul sõjapõgenikud või sundasumisele saadetud, hilisemad suuresti oma maa saamise lootuses väljarännanud. Siberisse väljasaatmise ja -rändamise kõrgajal kuulusid kõik kolm riiki Tsaari-Venemaa koosseisu, hiljem on Siberisse arvukamalt jõudnud Teise maailmasõja jalust küüditatud ingerisoomlasi.

Siinkohal jälgin põgusalt kahe naabermaa, Läti ja Soome Vabariigi kogemust oma Siberi rahvuskaaslaste uurimisel. Soomlaste kohta hankisin teavet eeskätt Turu Migratsiooniinstituudi uurimustest, Läti osas toetun Vilberts Kras-

naise 1938. aastal ilmunud raamatule “Latviešu kolonijas”, asunduste interneti-leheküljele koondatud teabele ning vestlustele Läti diasporaa uurijate Māra Zirnīte, Sandis Laime ja teistega.

Rahvuskaslaste elu Siberis kajastab ühtviisi nii Eesti, Läti kui Soome 19. sajandi teise poole ja 20. sajandi algupoole ajakirjandus (lätlaste kohta vt nt Bērzina-Reinsone 2007: 128–139), kuid ilmub ka eraldi käsitlusi ning artikleid teistes väljaannetes. Näiteks Siberis elavatest soomlastest annavad emamaal teada nii pastor Johannes Granö (1893), geograaf J. G. Granö (1905) kui ka pastor Paavo Granö (1915 (1999)). Lugejale püütakse anda Siberi asunistest võimalikult mitmekülgne ülevaade: tuuakse ära elupaigad ja arvanded, kirjeldatakse loodusolusid, kooli- ja kirikuelu, keelesuhteid jne. Kirjutajad pole mööda läinud ka pärimuslikust traditsioonist, nt antakse teada, et inger-soomlased võtavad järjest üle vene kombeid, kuid pulma-, ristimis- ja matusekõmmetes ning mõnede rahvakalendri tähtpäevade osas säilitavad siiski oma põlised tavad (1999: 132), või et Bugene asukad on enamasti ingerlased ning neil on säilinud nii keelemurre kui vanad ingeri pulmalaulud (Granö 1905: 29–30). Pastor J. Granö on mõnevõrra talletanud ja Soome Kirjanduse Seltsi (SKS) rahvaluulearhiivile saatnud vanu rahvalaule (Juntunen 1982: 359).

Lätlaste asupaikadest väljaspool emamaad annab esmase üldülevaate K. Škiltersi raamat “Latkoloniju vēsture” (1928). Vaid kümme aastat hiljem, aastal 1938, ilmus Vilberts Krasnaiselt ulatuslikum teos “Latviešu kolonijas”, kus püütakse piirkonniti esitada Läti asundused kogu maailmas, lisaks tuuakse ära andmeid koolide, kirikute ja seltsielu kohta. Sarnast ühte raamatusse koondatud kõikehõlmavat ülevaadet pole ei eestlastel ega soomlastel kõrvale panna. Kui 1940. aastani oli kolme riigi käekäik üsna sarnane, siis Eesti ja Läti annekteerimisega Nõukogude Liidu poolt jäi neis maades soiku ka rahvuskaslaste uurimine — see uurimissuund polnud ideoloogilistel põhjustel vastu võetav ja soositud. Iseseisvas Soome Vabariigis aga tegeldi alates 1960. aastatest intensiivselt oma diasporaa uurimisega, esmalt Turu Ülikooli juures. 1974. aastal asutati selle tarvis spetsiaalne uurimisasutus — Turu Migratsiooniinstituut (vt Kostiaainen 1998: 133–148). Soomlased käsitlesid migratsiooni ajalugu osana rahvusriigi ajaloo, kuid eeskätt on nad uurinud suuremaid, läänepoolseid diasporaa kogukondi, nt Ameerikasse, Rootsi jm siirdunuid. Migratsiooniinstituudi sari “Suomalaisen siirtolaisuuden historia” järgib malli, kus tähelepanu on rände põhjustel, rännuteedel, uusasumite loomise ja edaspidise eluga seonduval: käsitletakse majanduselu, sotsiaalseid suhteid, kultuurilist toimimist jm (vt nt Kero 1996, Korkiasaari ja Tarkiainen 2000). Siberis elavaid soomlasi oli vähe, pärast Teist maailmasõda oli neid ka keeruline uurida. Ometi ilmus migratsiooniinstituudi väljaandena 1983. aastal Alpo Juntuneni monograafia “Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa”, mida võib pidada Siberi soomlaste uurimise tipp-teoseks. Teoloogia-üliõpilastele on uurimisainet andnud Soome vaimulike töö Siberisse väljasaadetute ja vangide hingehoiu eest hoolitsemisel (vt nt

Skyttä 1967, Saari 1994). Mõnevõrra on Peterburi keeleteadlase Vieno Zlobina ja Soome uurija Ruben Erik Nirvi ühistööna 1970. aastatel talletatud ja uuritud ka Siberi Omi-asunduse soomlaste keelt (Lehtinen 2003: 264–267).

Venemaa eri paigus elavatele eestlastele ja lätlastele oli pärast Teist maailmasõda küll võimalik külla sõita, enamus neist asundustest eriluba vajavasse piiritsooni ei kuulunud, kuid rahvuskaaslaste uurimine polnud riigivõimude poolt kuigivõrd soositud. Läti ajakirjanik, hariduselt ajaloolane Ingvars Leitis on nüüdseks avalikustanud oma nõukogude-aegsed katsetused Siberi lätlaste uurimisel. Kui ta koos fotoreporter Uldis Briedisega 1975. aastal Siberi lätlastega tutvuma tahtis sõita, seades eesmärgiks üle vaadata kõik 50 küla, kus K. Škiltersi raamatu “Latkoloniju vēsture” (1928) andmetel lätlased elasid, kuulutati see tegevus peagi keelatuks. Nupukas mees suutis esmalt oma tõelisi eesmäärke varjata, läbides 13 000 km jalgrattal marsruudil Riia — Vladivostok Harkovi jalgrattatehase reklaamimehena. Neljandal kogumisreisil 1978. aastal sai ta aga võimudelt karmi käsu oma tegevus lõpetada. I. Leitise andmetel oli tol ajal Venemaal elavate rahvuskaaslaste uurimine Lätis keelatud, Eestis aga lubatud. Mees olevatki alustanud oma tegevust usus, et uurimissuund saab peagi legaalseks ka Lätis (<http://www.iclub.lv/life/galv.htm>).

Rahvuskaaslaste uurimine ei kuulunud tollases Eestiski just soositud tegevusvaldkonda, kuigi mõnevõrra seesugust materjali koguti (vt Korb 2005: 17–18). A. Nigoli raamatut “Eesti asundused ja asupaigad Venemaal” hoiti rangelt erifondis. Õnneks seda vähemalt ei hävitatud, kuigi sel oli Eesti lipu värvides kaas ning raamatus Eesti lipulaulu sõnad (teksti autor Martin Lipp, Enn Võrgu viisistatud laulu tänapäevane variant on tuntud pealkirjaga “Kaunistagem Eesti kojad”).

Alates 1980. aastatest, juba veidi vabamates oludes kasvas Eestis huvi Siberi eestlaste materjalide kogumise ja uurimise vastu. Näiteks Eesti Ajaloomuuseum korraldas kaks ekspeditsiooni Siberi eestlaste asualadele — 1984. aasta juunikuus Primorje krai Škotovski rajooni kalurikolhoosi “Novõi Mir” (endised Liivi ja Linda külad) ning 1987. aasta augustikuus Krasnojarski krai Ülem-Suetuki ja Ülem-Bulanka külla (Верхняя Буланка). Põhiliselt Siberi põhjaeesti keelega küladesse tegid alates 1983. aastast mitmeid kogumismatku keeleteadlased Jüri Viikberg ja Lembit Vaba Eesti Keele Instituudist (tol ajal Keele ja Kirjanduse Instituut). Siberi setude juures käis alates 1987. aastast korduvalt etnoloog Mare Piho ERMist, aastatel 1987 ja 1988 koos Ajaloo Instituudi teaduri Igor Tõnuristiga. Nõukogude aastatel sõltusid välitöö-võimalused suuresti ka konkreetse asutuse juhtkonnast, sest puudusid võimalused eraldi projektiraha hankida, nagu seda tänapäeval kultuuri- ja teadusfondide abil enamasti tehakse. Tõsi küll, sõidu- ja elamiskulud olid tookord üsna tagasihoidlikud.

1980.–1990. aastatel, ühes nõukoguliku ideoloogia surve taandumisega ning kasvava huviga oma juurte ja ajaloo vastu (näiteks hakati massiliselt koguma suulist ajalugu ja elulugusid) sai diasporaa uurimine aktuaalseks nii Eestis kui

Lätis. Esmalt huvituti Lääne pool elavatest (nt Ameerika, Kanada, Rootsi) rahvuskaslastest, kellega nõukogude korra tingimustes polnud võimalik normaalselt lävida. Eestis, erinevalt Lätist, tugineti ajaloolisele järjepidevusele koguda ka elulugusid, sh väliseestlaste omi, eeskätt vabatahtlike kirjasaatjate abil (vt Hinrikus 2003: 171–213), lätlased keskendusid enam intervjuerimisele — koguti nii emamaa kui diasporaas suulist ajalugu (Zirnīte 2005: 5–7). Eestis alustati intervjuerimisega mõnevõrra hiljem ja väiksemas mahus (vt nt Kõiva 2006: 371–380). Enam-vähem samaaegselt Eesti Vabariigi taastamisega said alguse folkloristide ekspeditsioonid Siberi eestlaste asualadele.

1997. aastal loodi Eestis Tartu Ülikooli juurde interdistsiplinaarne teadusüksus Välis-Eesti Uuringute Keskus, mis seadis eesmärgiks eestlaste rände, väliseestlaste ajaloo, identiteedi, keele ja kirjanduse uurimise ning väliseestlastega seotud teadusinfo kogumise. Mõne aasta tagant on TÜ tudengitele organiseeritud küll väliseesti loengutsükleid (ka 2007. aasta kevadsemestril), kuid väheste töötajatega keskusest pole siiski välja kasvanud Eesti diasporaad puudutavate materjalide kogumist ja uurimist koordineerivat asutust.

Nõukogude Liidu lagunemine andis ka Soome uurijatele paremad võimalused oma Siberis elavate rahvuskaslaste uurimiseks. Näiteks 1994. aastal väisas Alpo Juntunen soomlaste elupaiku Lääne-Siberis, 2006. aastal käis grupp soomlasi Turu migratsiooniinstituudi juhataja Olavi Koivukangase algatusel Omi ja Tara piirkonna soomlaste asualadel. 2005. aastal ilmus Max Engmanilt Soome väljarändamisajaloo sarja viies osa, milles käsitletakse soomlasi Venemaal ja Aasias (Engman 2005). Eelnevalt peamiselt Peterburi ja selle lähiumbruse soomlasi uurinud autor tunneb Siberit suhteliselt vähe ja toetub selles osas suuresti eelkäijate töödele (J. G. Granö, Alpo Juntunen jt). Kindlasti leidub Venemaa arhiivides hulgaliselt andmeid Siberi soomlaste kohta, kuid emakeelt valdavaid soomlasi kohtab seal tänapäeval äärmiselt vähe. Eestlaste või lätlaste kombel emakeelset keeleainest või pärimusmaterjali koguda on neil nüüd juba üsna keeruline. Aastatel 2001 ja 2002 Siberi soomlasi külastanud keeleteaduse üliõpilane Ruslan Haarala (Jönsson-Korhola 2003: 20), kes kogus materjali oma *pro-gradu* töö tarvis, leidis vaid 35 soome keele oskajat ning täheldas, et see keel on Siberis nüüdseks taandumas ja kadumas (Haarala 2005: 2). Keelte sarnasuse, soomlaste väiksema arvukuse ja ühiskondlik-poliitiliste olude tõttu (Teise maailmasõja või Talvesõja järel oli soomlastel Venemaal problemaatiline end soomlasena määratleda) võime tänapäeval nii mõnelgi puhul rääkida soomlaste sulandumisest eesti kogukonda.

Tänapäeva projektipõhises ja uutele moodsatele uurimissuundadele avatud Eestis võib ERA Siberi-projekti nüüd lugeda juba pikaajaliseks. Siberi eesti kogukondade kaardistamine ei tähendanud minu jaoks esimeste ekspeditsioonide vältel läbi Siberi reisimist, et paaripäevaste lühivisiitide käigus uurimist vajavad tööpiirkonnad kindlaks teha — nii toimivad läti kolleegid Siberi lätlaste asualadel (vt Laime 2007: 140–142). Me püüdsime igal aastal võtta vaatluse alla konkreetse piirkonna, et siis kuu kuni poolteist järjest kohapeal töötada, kogudes võimalikult mitmekesisest pärimusmaailma kuuluvat teavet. Meie tee

erines lätlaste omast ka selle poolest, et me ei püüdnud organiseerida suurt naaberlade teadlasi ühendavat kompleksekspeditsiooni. Läti folkloristid alustasid Siberi uurimisega meist hiljem, aastal 2004, juba majanduslikult veidi lahedamates tingimustes, ning uurimisgrupi juhiks sai Läti Ülikooli nimekas teadlane Janīna Kursīte, kelle nimi oli heaks soovitusseks ka ekspeditsiooniraha hankimisel. Lätlaste välitöögrupp (eri aastatel oli osavõtjaid 6–11) kuulus folkloristide kõrval veel etnomusikoloog, keeleteadlane, antropoloog, esimestel aastatel ka rahvastikuteadlane, ning igaüks neist kogus eeskätt oma huvivälja kuuluvat. Novosibirski oblasti läti kogukondades oli neil abiks Novosibirski Ülikoolis töötav läti juurtega ajaloolane Ksenija Petročenko. Kuna umbes 10-liikmelise uurimisgrupiga on Siberi külas raske töötada (vt Korb 2005: 28), jagunesid lätlased siiski mitme eri piirkonna vahel. Lätlaste Siberi-uurimisest kokkuvõtteid teha on ilmselgelt veel liiga vara. Ehk kasvab siit edaspidi välja ka Läti-Eesti koostööprojekte. Praegu aga puudub nii Eesti kui Läti diasporaa uurimises sedalaadi süstemaatilisus, nagu see on omane samalaadsele suunale Soome Vabariigis.

Migratsiooni uurimine ja diasporaa kultuuride uurimine

Süstemaatilisem migratsiooni uurimine sai alguse 19. sajandi lõpul. Viimastel aastakümnetel on eri teadusdistsipliinide huvi rände- ja diasporaa uurimise vastu üha suurenenud. Näiteks majandusteadlased otsivad rändele seletust majanduslikes motiivides, sotsioloogid uurivad rände sotsiaalseid põhjusi, psühholoogid püüavad jõuda rände motivatsioonini, geograafiline ränduurimine tegeleb territoriaalsete aspektidega, jne (vt nt Jürgenson 2002: 59–60). Diasporaa kogukondi uurinud etnoloogid, folkloristid ja kultuuriantropoloogid on keskendunud eeskätt nende kogukondade identiteedi-ilmingutele (nt paigaidentiteet, etniline, kultuuriline ja keeleline identiteet) ja uurinud pigem üksiknähtuste (rõivastus-, toidukultuur jm) levikut. Diasporaa kogukondade kultuuripärandi uurijad on huvitunud eelkõige kõrgkultuurist (kirjandus, helilooming, kunstilooming) ning siirdlaste seltsitegevusest asukohamaal. Pärimuskultuuri uurimine on jäänud suhteliselt tagaplaanile, kuigi mõned katsed on ka sel suunal tehtud, nt on kirjeldatud ja analüüsitud olulisemate tähtpäevade pühitsemist (vt nt Wilson 1993: 190) või uuritud konkreetset pärimusliiki, näiteks Ameerika soomlaste laulupärimust (vt Niemelä 1991).

Tuleb nentida, et ka diasporaa kogukondi uurinud vähesed folkloristid on peaaegjalikult keskendunud identiteediga üheselt seotud pärimusainesele, nt perelugudele, millest saab alguse rühma erilisus (vt nt Saressalo 1996: 201–206). Vastukaaluks globaliseeruva maailma ilmingutele vajab inimene oma identiteedi-tunnetuse tugevdamist. Globaliseerumisprotsessi kiirenedes on just mitmekultuurilises keskkonnas elavad inimesed rohkem mures oma identiteedi pärast. Elamine kultuuride kontaktalal toob sageli esile mitmikidentiteedi või

identiteedivahetuse ning teema on pälvinud ka uurijahuvi (vt nt Tuomi-Nikula 1989; Stoor 1999).

Kultuurikokkupuutes üksikisik mõtestab vastaspoolt kultuurisümbolite abil. Mõtestajale loomupärased, õpitud ja õigeks peetud sümbolid on seejuures mõõdupuuks (Saressalo 1996: 57). Kuna keel näib olevat grupiidentiteedi tähtsamaid sümboleid, võib suhe konkreetse keelde grupiga liita või sellest välja arvata (Ryan 1979: 147, 149). Keel võib diasporaa kogukondades kohati toimida “kodumaa asendajana”.

Folklorist Larry Danielsson on Ameerika rootslasi uurides eristanud siirdlaste etnilisuse või omakultuuri tajumises nelja etappi:

- 1) etnilisusest/omakultuurist mitteteadlikud siirdlased jätkavad uuel kodumaal emamaalt pärit vanu tavasid, kuna nad veel uusi ei tunne;
- 2) oma etnilisusest ja kultuurierinevustest teadlikuks saanud siirdlased jätkavad vanu pärimuslikke tavasid;
- 3) nooremad põlvkonnad hülgavad teadlikult pärimuslikud tavad ning võtavad üle uue asukohamaa omad;
- 4) oma kultuuri taaselustada püüdvad siirdlased pöörduvad oma juurte juurde (vt Wilson 1993: 184–185).

Loomulikult avaldavad neile protsessidele mõju asukohamaa ideoloogia ja majandusolud, kuid need reguleerivad pigem üksikute etappide kestvust. Enamuskultuuride püüdu vähemuskultuure allutada ning endasse sulatada võib pidada üldiseks tendentsiks, mis on toimunud ka kõrgelt arenenud tsiviliseeritud riikides. Näiteks kveen on olnud norra ühiskonna poolt alistatud rühma liige, kelle kultuuriliseks hävitamiseks on tehtud peaaegu kõik, mida tsiviliseeritud rahvas võib teha (Saressalo 1996: 35–36). Totalitaarse nõukogude riigi kultuuri-revolutsiooni elluviimine ja hiiglaslik majandusprogrammide käivitamine aga kahjustas rängalt kõiki rahvuskultuure (vt nt Kolga, Tõnurist, Vaba, Viikberg 1993) ning just see on soodustanud keelelt ja kultuurilt lähedaste rahvusgruppide liitumist.

OLULISEMAID UURIMISTÖÖ ASPEKTE

Folkloristlik välitöö materjalikogu kujundajana

Siberi kogumistöö alguses võis Eestis juba täheldada muutusi uurimisparadigmades: meilgi ei käsitletud folkloori enam kui mineviku pärandit, vaid kui mistahes sotsiaalse rühma pärimust. Folkloori liigikeskne määratlus loovutas koha funktsionaalsele, rõhuasetus siirdus pärimusteoselt inimese ja toimiva kollektiivi mõistmisele (Honko 1998: 57, 60). Olin tol ajal, nagu Eesti folkloristid üldse, suuresti kinni rahvaluule suurkogu ja Jakob Hurda pärimuskogumise printsiipides: vanema pärimuse eelistamine, variantide kogumine, territoriaalse ammendatavuse nõue jms. Eesti folkloristide kogumisvaldkondade laienemine, tutvumine teistes maades, eeskätt Ameerika Ühendriikides ja Soome Vabariigis tehtud välitööuurimustega ja küsitlemise teoreetiliste mudelitega (nt Bruce Jackson, Charles L. Briggs, Vincent Crapanzano, Lauri Honko, Päivikki Suojanen) ning omaenda pikaegne välitöökogemus, kus puutusin kokku ka mõne kaasaegsema, uuele ja moodsale avatuma pärimusgrupiga, avardas minu arusaamu talletamist vääri vast: hakkasin enam tähelepanu pöörama kontekstile, tähendusele, fikseerima ka olustikulist materjali, jälgima, mida informant ise tähtsaks peab. Ometi pole ma sealjuures püüdnudki vabaneda traditsioonilise, emakeeles edasiantava pärimuse kogumisest: pean seda materjali eriti väärtuslikuks ning mõistan, et paljudgi just sellest kaob koos paremate pärimusetundjate manalasse varisemisega. Püüdsin toimida uusi suundi omaks võttes, kuid sealjuures vanu päriselt kõrvale heitmata.

Oma pikaegse välitöö-kogemuse tutvustamist alustasin magistritöös “Suu- lise pärimuse kogumistöö Siberi eestlaste juures ja selle tulemust mõjutavad tegurid”, mille kaitsesin 2001. aasta kevadel. Sestpeale on folkloristliku välitöö metoodika olnud üks minu uurimissuundi ning seda edasi arendades olen avaldanud kolm artiklit. Kui mulle tehti ettepanek selleteemaline tervikkäsitlus Tartu Ülikooli sarjas “Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia” välja anda, täiendasin oma varasemaid artikleid ning liitsin need loogiliseks tervikuks, lisades veel ühe peatüki. Nii koosneb raamat “**Venemaal rahvuskaslaasi küsitlemas: folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte**” eessõnast, sissejuhatusest ning viiest peatükist: “Kohtumine Venemaal”; “Küsitlemine, kogumis- meetodid”; “Pärimusmaterjali kogumise võimalused Venemaa eestlaste juures”; “Folkloristliku välitöö tulemust mõjutavatest teguritest”; “Välitöö eetika, tähendus, järeldused”. Niisugusel kujul võtab raamat kokku minu välitöö- alased põhiseisukohad.

Need on järgmised.

Tänapäevane folkloorikogumine on nihkunud tekstikeskselt lähenemiselt pärimusrühma pärimussüsteemi mõistmisele ja uurimisele.

Folkloristlik välitöö on loomult dialoogiline, kahe või enama partneri koostöö, ning lõpptulemus sõltub ühtviisi mõlemast poolest.

Ekspeditsiooniks kasutada olev aeg ja eesmärgid, aga ka uurija kultuuriline ja hariduskeskkond tingivad kasutatud kogumismeetodid. Siberi eestlaste pärimuse kogumiseks osutus vestluslik küsitlusviis parimaks informatsiooni hankimise mooduseks. Konkreetse sündmuse jäädvustamiseks sobis enim osalusvaatlus.

Uurimisandmed ja teadmine toodetakse uurija ja informandi kohtumise tulemusena, konkreetsetes situatsioonides, seega on kogumisel saadavad andmed ka aja-, koha- ja kohtumisespetsiifilised ning täpselt sama situatsiooni korrata pole võimalik.

Privaatne kogumisolukord toob esile informatiivsema, korraldatud üritused meelelahutuslikuma suunilusega, rituaali ja tähtpäevatähistuse jälgimine ning tavavestlused üsna autentse pärimuse.

Kogumistulemust mõjutavad paljud tegurid, näiteks kasutatud kogumismeetodid, uurija(d) ja uuritav(ad), konkreetne kogumisolukord.

Saame eraldada enam uurijast sõltuvaid tegureid ja enam uuritava pärimusgrupi liikmetest sõltuvaid tegureid, kuid neid ei tule käsitleda kui iseseisvaid ja üksteisest sõltumatuid, vaid üksteisega ja mõlema osapoolega tihedas seoses olevaid.

Suulise pärimuse koguja ei saa eirata oma kultuurilist, sotsiaalset ja hariduskeskkonda, selle traditsioone ja õpetust ning ta võtab oma kultuurist kaasa ka töömeetodid. Tema teadmised ja oskused, nt intervjuu suunamine ja selle tihendamine järeloküsimustega, ning vanus, sugu ja isikuomadused mõjutavad otseselt suulise pärimuse kogumistöö tulemust, sealjuures ka seda, mis kogutust arhiivi ning sealt edasi lugejani jõuab. Varasem välitöökogemus ja pikemaajaline töötamine konkreetsetes pärimusgruppides avardatakse uurija arusaama talletamist väärikest pärimusest.

Pärimusgrupi liikmed mõjutavad suuresti töö lõpptulemust, sest üksiti toimib pärimusgrupi, pereliikmete ja üksikisiku kontroll oma pärimuse üle.

Pole võimalik ette anda normikohast ja igakülgset suulise kogumistöö õpetust — konkreetne välitöö on täis ootamatusi ning põikumisi tavapäraseks peetavast, jäädes olenema isiksustest ja olukordadest. Edukalt toime tulla aitab põhjalik ettevalmistustöö, mis saab alguse eesmärgi püstitamisest, võimalike finantseerijate väljaselgitamisest, välitöö-meeskonna ja tehnilise varustuse komplekteerimisest, hõlmab uuritava kogukonna ajaloo ja kultuuri tundmaõppimist, arvestamist kohalike tavade ja loodusoludega. Olulisimaks jääb aga oskuslik ja avatud suhtlemine pärimusgrupi liikmetega nii välitööl olles kui välitöö-järgselt, see aitab vähendada lõhet eri maailmapiltide vahel ning viib lõppkokkuvõttes tulemusliku uurimiseni.

Kogukonna pärimus ja seda kujundavad tegurid

Minu teine uurimissuund hõlmab Siberi eestlaste ja ühtlasi konkreetse kogukonna/pärimusgrupi pärimust tervikuna: eesmärgiks pole olnud konkreetse

pärimusliigi detailne uurimine, vaid pärimusgrupi kui terviku toimimine. Ometi olen lähemalt käsitlenud ka mõnd pärimusvaldkonda: Siberi eestlaste laulu-pärimust, surma- ja matusekombestikku ning pere- ja kogukonnapärimusse kuuluvat teadmist oma esivanematest ja oma juurtest.

Enam on minu huvi köitnud Siberi eestlaste lauluvara. Sel teemal olen koostanud mitmeid artikleid ning kahest CD-plaadist ja raamatust koosneva antoloogia "Siberi eestlaste laulud". Laulutraditsiooni jälgimisel on mind sealjuures eelkõige huvitanud, kuidas ja kust emamaast kaugel elavad laulikud oma lauluvara hangivad, millal ja missuguseid eesti laule tänapäeval lauldakse, mida võetakse üle naabritelt, kuivõrd mõjutab laulmist esinemissituatsioon ja Eestimaalt pärit koguja kohalolek. Uurijahuvi on olnud suunatud ka kogukonnas silmapaistvamatele, tänapäeval enamasti viimastele suurlaulikutele, kes eestikeelset lauluvara valdavad. Olen jälginud, kuivõrd peamised laulikud pärimusgrupi lauluvara kujundavad ning kuivõrd sõltuvad nad kogukonna kirjutamata reeglitest.

Siberi eestlaste matusekombestiku uurimisel on peatähelepanu pööratud võõrsil asuva pärimusgrupi toimimisele ühiskondlik-poliitiliste muutuste järel — usulise süsteemi purustamise olukorras. Mil määral matusekombestiku suhteline konservatiivsus tingib väljakujunenud tavade jätkamise, kuidas muutunud oludes esilekerkinud külamatjad kombestikku suunavad, missugune osa traditsioonist säilib ja mis paratamatult muutub, missugused kombestiku osad teisenevad keskkonna paljurahvuseliseks muutudes.

Kolmanda üldisema teemana olen jälginud diasporaa kogukondade puhul enim uuritud valdkonda — Siberi eestlaste teadmisi oma päritolust ja juurtest ning küla asutamisest. Eraldi vaatlesin vanemate, väljasaadetute poolt asutatud külade ja väljarännanute järglaste jutte oma esivanematest. Püüdsin leida vastust küsimusele, kuivõrd erinevad väljasaadetutest ja väljarännanutest alguse saanud kogukondade lood, miks mõne Siberi eestlaste pärimusgrupi traditsiooni on kinnistunud pikad väljaarendatud jutud esivanematest ja küla asutajatest, teistes aga seesugune teave peaaegu puudub.

Monograafias "**Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina**" analüüsisin eri peatükkide lõikes kõiki minu poolt varem käsitletud valdkondi: asunike enesemäärangut ja teadlikkust oma juurtest, pidude- ja laulutraditsiooni, surma-kultuuri, lisaks rahvapärase ravitraditsiooni ning rahvakalendri kombestikuga seotud tavandit. Lähtudes teesist, et folkloor on grupisiseselt üks tähtsamaid rühma sümbolite väljendamise teguritest (Dundes 2002: 41), on vaatluse all pärimusaines, mis on tänapäeval enam esil. Rõžkovo virulaste puhul on tegemist mõneti erandliku Siberi kogukonnaga: küla on olemasolevatest vanim, alguse saanud u 1803. aastal Vene tsaari poolt väljasaadetud luteriusulistest. Tänapäeval moodustavad eestlased, soomlased ja ingerisoomlased ühise pärimusgrupi, kohapealse nimetusega *virulased*.

Rõžkovo virulaste pärimusgrupi uurimise põhjal tehtud järeldused.

Tänapäeva rõžkovolased teavad oma suguvõsa taustast vähe. Üldlevinud on teadmine, et nende esivanemad on olnud Vene tsaari poolt välja saadetud.

Inimeste mälu ei pruugi ulatuda umbes kahesaja aasta tagusesse aega, seda enam, et Rõžkovosse saadeti väiksemate kuritegude eest, mis ei jätnud inimeste mällu sügavat emotsionaalset jälge, mis jätkuvalt perepärimust toidaks. Rõžkovo kui väljasaadetute asunduse kuvand on sedavõrd tugev, et hiljem külla jõudnud väljarännanute perelood rännuteekonnast ja elu sisseseadmisest praktiliselt puuduvad.

Enam-vähem algusest peale on elatud luteriusuliste segaasunduse mitmekeelses ja -kultuurilises ümbruses, kus suurematel rahvusgruppidel oli oma territoorium. Küla esmaasukaid enam ei mäletata, kuid esimese tulija õigus on inimestele oluline ning tänapäeval arutletakse Rõžkovos esmatulijate rahvuse üle.

Soomlaste ja ingerisoomlaste sulandumise eestlaste hulka on põhjustanud nende väiksem arvukus ning keelte ja kultuuride sarnasus. Samas on soome keel ja kultuur eestlaste oma oluliselt täiendanud ning see on tinginud asunike määratlemise ühisnimetusega *virulased*.

Laulukultuuri uurimisel selgub, et emakeelset laulu võib pidada rahvusvähemuse kultuurilise ja etnilise enesemäärangu väljenduseks. Siberi eestlaste, nagu ka rõžkovolaste käsitusel tähistab mõiste *eesti laul* igasugust eesti keeles lauldud laulu; kas on tegemist rahva- või autorilauluga, tõlgitud tekstiga, oma või laenulise meloodiaga, pole seejuures oluline. Rõžkovo virulaste laulu-repertuaar on mitmekultuurilises ja -keelses keskkonnas arenenud mitmekesisemaks kui üldiselt Siberi eestlastel. Märkatavamad on ka vene mõjud, seda nii laulu- kui kogukonna muus meelelahutustraditsioonis. Vanadele pärimuslikele lauludele õpitakse lisa kuulmise järgi teistelt lauluoskajatelt külas, trüki-allikatest, heliplaatidelt ja -kassetidelt, vene laule ka raadiost. Vaba aja veetmist on hilisemal ajal, eriti pärast Teist maailmasõda, oluliselt kujundanud ametisemääratud kultuuritöötajad, nt organiseeritud esinemiste, folkloorifestiivalide jms näol.

Võimeka lauliku prestiiž külakogukonnas on olnud kõrge minevikus ja on seda tänapäevalgi, kuid kogukonnas kehtivate normidega tuleb temalgi arvestada. Juhtiva laulja kujundada on suuresti kogukonna lauluvara. Tema eelistused määravad suuresti, missugused laulud grupisiselt käibele lähevad. Repertuaar on pidevas muutumises. Nagu Siberi eestlaste külakogukondades üldse, nii on ka Rõžkovo virulastel olnud tavaks laulda hulgakesi koos, sageli mitmehäälselt, võimekamate lauljate eestvõttel. Praegused eesti laulude oskajad on Siberis ilmselt viimased, nooremast põlvkonnast pole enam sirgumas võimekat loovat laulude eestvõtjat, elava traditsiooni jätkajat.

Rõžkovo *virulaste* rahvakalendri-tavandi põhjal võib täheldada, et vanemate, väljasaadetute poolt asutatud külade tänapäevane kalendritavand pole hiljem välja rännanute omast mitmekesisem.

Rõžkovo virulaste rahvakalendrit on enim kujundanud kodumaalt kaasa saadud eelkristlik või/ja luterlik traditsioon, mis on mõjustatud nii hilisemast suhtlemisest emamaaga kui multikultuursete naabrite (peamiselt lätlaste ja venelaste) kombestikust. Võõraid kombestikuelemente on sobitatud oma

traditsiooniga, osaletud on ka teiste rahvaste tähtpäevatoimingutes neid omaks pidamata.

Põllupidamise ja karjakasvatuse osatähtsuse vähenemisega rõžkovolaste peamiste elatusaladena on ka sellega seotud kalendrikombestik suuresti taandunud paremini traditsioonis püsinud lõbustusliku iseloomuga kalendritavandi ees. Kogukonna kalendritavandile on oma jälje jätnud identiteeditaju muutused segaperekondades, aastatepikkune ideoloogiline surve, seda on kujundanud ka kohalikud õpetajad ning kultuuritöötajad, kelle sihtgrupiks olid eelkõige noored.

Mitmed tähtpäevad on püsinud üllatavalt elujõulise ja kombestikurikkana. Rõžkovo virulaste kalendritavandile on iseloomulik, et üksikud rahvakalendri tähtpäevad (eriti jaanipäev, millest on saanud suur suvine pidu, kuhu tullakse ühtlasi ümberkaudsetest vene küladest, aga ka lihavõtted, aastavahetus) tõusevad eriliselt esile, teistest räägitakse kui pigem minevikus tuntuist (nt mardi- ja kadripäev) ning osa kalendritähtpäevi on tänaseks unustustehõlma vajunud. Vanad pühad on küll teisenenud ja sulandanud endasse nõukogulikke traditsioone, kuid nn puht nõukogude pühad (Oktoobrirevolutsiooni aastapäev jms) pole Rõžkovo virulaste traditsioonis kanda kinnitanud.

Rõžkovo virulaste rahvapäraste ravimisviiside-võtete analüüs näitab, et ravitsemisoskus on tänapäevalgi grupi pärimuslik üldteadmine, mitte vaid üksikute pärisosa. Kuna ravitsemisoskust peetakse igauhele kättesaadavaks ja õpitavaks, ei torka Rõžkovo virulaste kogukonnas rahvaarstid eriliselt silma.

Vanemad rahvapärased raviviisid-võtted ja ravisõnade tundmine on tugevana püsinud vanemates (asutatud 150–200 aastat tagasi) Siberi eestlaste/luteriusuliste külades (Ülem-Suetuk, Ülem-Bulanka, Rõžkovo), aga osalt ka hilisemates, u 100 aastat tagasi asutatud külades (nt Tomski oblasti Kaseküla, vn Березовка; Omski oblasti Lillikülä, vn Лилейка), ning püsinud kauem kui Kodu-Eestis. Ühelt poolt tingis seda praktiline vajadus, teisalt oldi sõnamaagia suhteliselt hästi säilitanud naabrite mõjuväljas.

Mitmekultuuriline ja -keeleline keskkond on soodustanud naabrite ravisõnade õppimist, sealjuures eri keeltes. Tavapäraseks on peetud ka ravisõnade tõlkimist. Ravisõnu on edasi antud enamasti suuliselt, kuid hilisemal perioodil on neid ka kirja pandud.

Traditsioonis on hästi püsinud mõned vanapärased haigusseletused (nt lendva) ja ravivõtted, kuid siiski võib Rõžkovo ja üldse Siberi eestlaste puhul märgata ravitsemistraditsiooni taandumist — ravitsejate arvu vähenemist, ravivõtete mugandamist, loitsutüüpide ning tekstivaliku ahenemist. Traditsiooni taandumisele on suuresti kaasa aidanud riikliku meditsiini tõhusamaks muutmine Teise maailmasõja järel ja aastakümneid kestnud ideoloogiline surve rahvaravitsejatele. Kuna külakogukond aktsepteeris soliidses eas ravitsejaid, pole noored pidanud ravisõnade õppimist vajalikuks seni, kuni ise soliidsesse ikka jõudsid. Selleks ajaks aga oli osa pärimusest päästmatult hääbunud. Ilmselt pole rahvapärane ravitsemisoskus siiski kadumas, vaid on pigem teisenemas, seda suuresti massimeedia mõjul.

Matusekombestiku uurimise põhjal võib järeldada, et võrreldes teiste pere-traditsioonidega on matusekombestik oma olemuselt suhteliselt konservatiivsem ning püsivam.

Külakogukonna matusetalitus on suuresti vanemate inimeste sotsiaalse kontrolli all: väljakujunenud tavade eiramist pannakse pahaks ja turvalisem tundub teha nii, nagu on enne tehtud. Maetud tahetakse saada esivanemate ja luteri-usu kombe kohaselt, kuid totalitaarse riigikorra ja ühiskondlik-poliitiliste olude tõttu (usuelu keelustamine, vaimulike väljasaatmine ja vaimuliku kirjanduse hävitamine) on traditsioonis toimunud muutused kardinaalsemad ja kiiremad, kui oleksid loomuliku arengu korral.

Matusetalituse läbiviimine läks pärast vaimulike väljasaatmist isehakanud või külaelanike määratud matjate, vanemate naiste kätte, keda väljasaatmine otseselt ei ohustanud, ja jäigi naiste pärisosaks. Matjad, kes ongi peamised kogukonna matusekombestiku kujundajad, tundsid üldjoontes kogukonna traditsiooni, see levis kogemuslikult ja suuliselt, vastavat kirjandust käepärast polnud. Pärast Nõukogude Liidu lagunemist on hangitud vajalikku kirjandust ka emamaa vahendusel.

Teise maailmasõja järgselt Kodu-Eestis laialt levinud ilmalik matusetalitus pole Siberi külakogukonnas vanema põlvkonna tugeva vastuseisu ja ilmalike matjate vähesuse tõttu traditsiooni juurdunud. Eestimaal hilisemal ajal juurdunud kombes, näiteks kalmuküünalde süütamine ja elavatest lilledest pärgade kasutamine, pole Siberi traditsiooni jõudnud. Eestis üldlevinud jõululaupäevane kalmistul käimine pole Siberis sageli võimalikki, samuti pole jõulupühadel Siberis kuigi suurt tähtsust ei kiriku- ega kodupühana.

Rõžkovo virulaste surma- ja matusekombestikus võib täheldada tahet järgida oma esivanematelt päritut ka siis, kui kombe tagapõhja enam ei tunta. Vanade tavade järgimine aitab säilitada omaste hingerahu. Eluajal ühist territooriumi jaganud pärimusgrupi liikmed tahavad maetud saada omade hulka. Nagu külas, nii on ka kalmistul viru ja läti pool.

Tänapäeval võetakse paratamatult üht-teist üle naabritelt, peamiselt dominantkultuurilt: peielaual on vene tavanditoite, tähistatakse üheksa ja neljakümne päeva möödumist surmast, kalmistul käiakse ka lihavõtte- ja suviste-pühadel ning venepäraselt kirikukalendri sätestatud vanemate mälestuspäeval. Eriti on vene mõju märgata virulaste hauatähistel ja -platsidel, mis sarnanevad järjest enam kohalike venelaste omadega: metallaiad, mälestussambad ja kunstpärjad on valmistatud kohapealsete meistrite — mitte-eestlaste poolt. Ladina tähtedega hauakirju on Rõžkovo virulastel äärmiselt vähe ehk ka vanema põlvkonna puuduliku koolihariduse tõttu.

Matusetavade ühtlustumisele tänapäeval viitab erineva usulise taustaga ja eri rahvusest matjate vastastikune matma-kutsumine.

KOKKUVÕTE

Eesti kogukonnad on Siberis tänapäevani paremini säilinud kui Sise-Venemaal. Mitmekultuuriline keskkond, kus üks kultuur teiste üle ei domineeri, ning lähedaste kultuuride koosmõju, on tõenäoliselt aidanud kogukonna pärimuskultuuri paremini elus hoida.

Siberi eestlaste pärimust on tänapäeval võimalik juba uurida ka isiklikku kokkupuudet omamata, mitmete Eesti mäluasutuste vahendusel, kuid isiklik Siberi välitöö-kogemus tuleb uurimistöös kindlasti kasuks. Siberi eestlastelt kogutud pärimusainest mõjutab muidugi piiratud kogumisaeg ning Eestimaalt pärit uurija ja informandi suhe, kus uurijat koheldakse kui saadikut emamaalt ja kallist külalist ning pakutakse talle seetõttu tavapärasest enam eestikeelset pärimusainest. Kohalike hulgas aga ei näi praegu enam kogukonna pärimuse talletajaid leiduvat ning täiendava materjali kogumisel saab loota vaid Eesti uurijaile.

Siber on Siberi eestlaste identiteedi oluline osa. Ei taheta olla Venemaa eestlane, kuid oma Siberi kuuluvust võidakse lausa afišeerida. Siberiga seostub ka hulk pärimusainest: esivanemate lood Siberisse tulekust, Siberi loodusest, jutud metsloomadest, teadmised ravimtaimedest jne. Siberi identiteet toidab eneseteadvust ning selle abil vastandatakse end kodueestlastele, aga ka mujal Venemaal elavatele eestlasele. Siberi identiteedile võib enesemääratluses lisanduda konkreetse paiga identiteet. Ühikondlik-poliitiliste olude muutudes võivad muutuda ka identiteet ja enesenimetused.

Samas peetakse oluliseks eestlaseks olemist. Oma ja võõra suhtes toimub vastandamine sageli keele kaudu. Ka sõjajärgsed põlvkonnad, kes on saanud venekeelse koolihariduse, tunnistavad, et emakeel on Siberi eestlastel pärimusgruppi kuulumise oluline tunnus ning põhiosa pärimusest antakse edasi selle keele abil. Ühes emakeeleoskuse vähenemisega sõjajärgsete põlvkondade seas ning vanema põlvkonna manalasse varisemisega toimuvad kiiremad muutused nii eneseteadvuses kui pärimusaines. Siberi eestlaste **emakeelse** pärimusmaterjali kogumisega pole põhjust viivitada, sest see on kiiresti kadumas ja muutumas.

Paremini on eesti keele ja kultuuri säilitanud just perifeerse asendiga külad, mis on suurematest keskustest kaugel ja halbade ühendusteedega — need pole olnud uutele tulijatele atraktiivsed. Samas on nimelt see soodustanud noorte lahkumist vene linnadesse, emamaale Eestisse ja mujale ning sellega seoses põhjustanud ka kogukonna vananemise ning lõppkokkuvõttes traditsiooni katkemise.

Pärimuslikus kogukonnas on vanemal põlvkonnal tugev autoriteet ning otustav osa traditsioonide suunamisel. Ilmselt on just see aidanud vastu seista totalitaarse suurriigi ideoloogiale ja assimilatsioonipoliitikale. Põlvkonniti on elatud väga paikselt, naistel kui peamistel traditsioonikandjatel on olnud külast väljaspool vähe kontakte.

Keelelist ja kultuurilist identiteeti on tugevasti toetanud asunike luteri usk, mis polnud küll ametlik, sest usutalitused olid mitme põlvkonna vältel keelustatud, vaid pigem inimeste eneseteadvusega seotud. Pikaajane ideoloogiline surve on ajapikku põhjustanud siiski usulise identiteedi nõrgenemist.

Meelelahutusega enam seotud traditsioonide puhul (nt kalendritavand, lauluvara, tantsud) võib täheldada, et riiklik poliitika on folkloorifestivalide korraldamise, kohalike rahvalõbustuste ja isetegevuskollektiivide finantseerimisega mõneti kogukondade pärimust toetanud.

Pärimus on pidevas muutumises, seega võime varasema kohta teha vaid oletusi. Traditsioonis on püsinud ennekõike see, mida kogukonnas oluliseks ja vajalikuks peetakse. Uuele ja moodsamale avatud venekeelse koolihariduse saanud sõjajärgsed põlvkonnad ei oska alati oma esivanemate pärimust väärtustada, mõnikord hakatakse olnud hindama liiga hilja.

Üldhinnangu taustal saame rääkida ka konkreetse kogukonna pärimusest, tuues esile sellele kogukonnale omase. Oluliselt mõjutab konkreetse grupi pärimust esivanemate päritolu, küla asend ja kohalikud loodusolud, kultuuriline lähiümbrus. Teadmine oma päritolust ja juurtest ei taga tingimata pärimuse head tundmist ja vastupidi — muu pärimuse head tundjad võivad tunda oma suguvõsa tausta suhteliselt nõrgalt. Siberi puht eestikeelsed külad erinevad suuresti paljurahvuselistest, küla perifeerne asend põhjustab mõneti vanapärasema traditsiooni säilimist. Teadlikult omakultuuri hoida püüdvad pärimusgrupid elavad paljurahvuselistes külades, kus oht omakultuuri kadumiseks on suurem. Kõrvalistes või/ja väikestes külades toimitakse pigem pärimuslikule kogukonnale omaselt. On võrdlemisi suletud pärimusgrupe, kus võõraid mõjusid võetakse aeglasemalt omaks, ning uuele ja moodsale avatumaid kogukondi, kel ühtlasi püsivamad kontaktid välismaailma ja Kodu-Eestiga. Grupi pärimust on suuresti mõjutanud kohapealsed ametnikud, nende karmus või leebus kõrgemalt poolt tulnud võimudirektiivide täitmisel. Samas on pärimuse suunamisel oluline roll ka grupisisestel juhtpositsioonil olevatel isikutel. Kõik need tegurid kokku mõjutavad konkreetse pärimusgrupi pärimust ning seetõttu on iga Siberi eestlaste pärimusgrupp omanäoline ja kordumatu.

KIRJANDUS

- Bērzina-Reinsone, Sanita 2007. Sibīrijas atspoguļojums 19. gadsimta beigū un 20. gadsimta sākuma publicistikā. — *Meklējumi un atradumi. Rakstu krājums*. 2007. Latvijas Universitātes Literatūras, Folkloras un Mākslas Institūts. Zinātne, 128–139.
- EBL = *Eesti biograafilise leksikoni täiendusköide*. Akadeemilise Ajaloo Seltsi Toimetised X. Tartu: K./Ü. "Loodus", 1940.
- Engman, Max 2005. *Suureen Itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Gorvushkin, Leonid M. 1991. Migration, Settlement and the Rural Economy of Siberia, 1861–1914. — *The History of Siberia. From Russian Conquest to Revolution*. A. Wood (ed.). London, New York: Routledge, 140–157.
- Granö, Johannes 1893. *Kuusi vuotta Sibiariassa*.
- Granö, Johannes Gabriel 1905. *Siperian suomalaiset siirtolat*. Fennia 22:4.
- Granö, Paavo 1999 (1915). Siperian suomalaiset. — *Namsarai ja muita matkaesheitä Kansanvalistusseuran kalentereista autonomian ajalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 754. Anneli Kajanto (toim.), 122–133.
- Haarala, Ruslan 2005. *Siperiansuomalaiset ja Siperiansuomi. Juttele eestis tai suomeks, daže rüssäki käyb*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Pro gradu-tutkielma.
- Hiimäe, Mall 1998. Siberi eestlaste kalendritavandi kujunemise lugu. — *Eesti kultuur võõrsil: Loode-Venemaa ja Siberi asundused*. Astrid Tuisk (toim.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 105–125.
- Hiimäe, Reet 2002. Uued suunad rahvaluulekogumises alates 1980. aastatest Eesti Rahvaluule Arhiivi laekunud ainese põhjal. — *Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused* 20. Mall Hiimäe (koost.). Tartu, 280–293.
- Hinrikus, Rutt 2003. Eesti elulugude kogu ja selle uurimise perspektiive. — *Võim ja kultuur*. Arvo Krikmann, Sirje Olesk (koost.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, 171–213.
- Holst, R. 1894. Üleskute ja palve neile suguvendadele, kes laial Venemaal on elama asunud. — *Eesti Postimees*, 50 (10.12.), 2.
- Honko, Lauri 1998. Folklooriprotsess. — *Mäetagused*, 6, 56–84.
- Hurt, Jakob 1989. *Mida rahvamälestustest pidada*. Ülo Tedre (toim.). Tallinn: Eesti Raamat.
- Jansen, Ea 1957. Väljarändamisliikumisest 1860-ndate aastate lõpul ja selle peegeldumisest erinevate ideoloogiliste suundade võitluses Eestis. — *C.R. Jakobson ja tema ajastu*. E. Jansen (koost.). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 3–33.
- Jönsson-Korhola, Hannele 2003. Pajalasta Prispänee. Johdantoa moniin suomiin. — *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä*. Hannele Jönsson-Korhola ja Anna-Riitta Lindgren (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–29.
- Juntunen, Alpo 1982. Länsi-Siperian inkeriläiset siirtolat. — *Turun Historiallinen Arkisto* 38. Turku, 350–367.
- Juntunen, Alpo 1983. *Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa*. Siirtolaisuusinstituutti, siirtolaisuustutkimuksia A 10.
- Järv, Risto 2000. *Vana-aolidsõq jutuuq* kaasajal — kogumiskogemus Orava külas Siberis. — *Mäetagused*, 15, 98–123.

- Järv, Risto 2000. Old stories in contemporary times — a collecting experience in the Orava village in Siberia. — *Folklore: Electronical Journal of Folklore*, 2000, 13, 37–65.
- Jürgenson, Aivar 2002. *Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet*. Tallinna Pedagoogikaülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 7. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Kivimäe, Sirje 1979. Agraarpoliitilisi küsimusi eesti ajakirjanduses pärast 1905.–1907. aasta revolutsiooni. — C. R. Jakobsoni “Sakala” ja eesti ajakirjanduse teed. E. Jansen, J. Peegel (koost.). Tallinn, 113–129.
- Kivimäe, Sirje 1981. Eesti talurahva ümberasumine 20. sajandi algul. — *Eesti ajaloo probleeme*. Enn Tarvel (koost.). Tallinn, 66–75.
- Kero, Reino 1996. *Suureen Länteen: Siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin ja Kanadaan*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Klusen, Ernst 1986. The Group Song as Object. — *German Volkskunde*. Bloomington, Indiana.
- Kolga, Margus; Tõnurist, Igor; Vaba, Lembit; Viikberg, Jüri 1993. *Vene impeeriumi rahvaste punane raamat*. Tallinn: AS Nyman & Nyman LNT.
- Korb, Anu (koost.) 1996. *Ei oska rääkimise moodi kõnelda. Eesti asundused II*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korb, Anu. 2005. *Venemaal rahvuskaslaste küsitlemas. Folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte*. Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia 9. Ene Kõresaar, Tiit Jaago (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kostiainen, Auvo 1994. Vähemmistön käsite ja muodustuminen. — *Historian vähemmistöt. Minorities in History*. Turun Historiallinen Arkisto 48. Auvo Kostiainen (toim.). Turku, 9–46.
- Korkiasaari, Jouni; Tarkiainen, Kari 2000. *Suomalaiset Ruotsissa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kostiainen, Auvo 1998. Ulkосуomalaisia jäljittämässä: siirtolaihistorian tutkimus Turun yliopistossa. — *Historiaa Auran Rannoilla. Turkulaista Historiantutkimusta ja historiantutkijoita*. Auvo Kostiainen (toim.). Turun Historiallinen Yhdistys. Turku, 133–148.
- Kruus, Hans 1927. *Eesti ajalugu kõige uuemal ajal I*. Tartu: K./Ü. Loodus.
- Kulu, Hill 1992. *Eestlased maailmas. Ülevaade arvukusest ja paiknemisest*. Tartu.
- Kõiva, Mare 2006. Migratsioon ja läänediasporaa pärimus. — *Võim ja kultuur 2*. Mare Kõiva (koost., toim.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, 371–380.
- Lehtinen, Tapani 2003. Suomalaisia Venäjällä. — *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä*. Hannele Jönsson-Korhola ja Anna-Riitta Lindgren (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 230–271.
- Laipe, Sandis 2007. Ekspedīcija no Tomska līdz Krasnojarskai. Atskats uz Latviešu folkloras krātuves 2005. gada Sibīrijas ekspedīciju. — *Meklējumi un atradumi. Rakstu krājums*. Latvijas Universitātes Literatūras, Folkloras un Mākslas Institūts. Zinātne.
- Lotkin 1996 = Лоткин, Илья Викторович. *Современные этнические процессы у латышей и эстонцев Западной Сибири*. Москва.
- Lotkin 2006 = Лоткин, Илья Викторович. *Прибалтийские диаспоры в Сибири (1920–1930-е годы): Аспекты этносоциальной истории*. Омск: Издательский дом “Наука”.

- Maamägi, Viktor 1980. *Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917–1940)*.
- Lehtinen, Tapani 2003. Suomalaisia Venäjällä. — *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä*. Hannele Jönnesson-Korhola ja Anna-Riitta Lindgren (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 230–271.
- Niemelä, Juha 1991. *Amerikansuomalaiset siirtolaislaulut: Humorististen laulujen tarkastelua kulttuuri-, sosiaali- ja historiantaustansa pohjalta Suomessa ja Yhdysvalloissa vuosina 1890–1939*. Pro-gradu-tutkielma. Folkloristiikan laitos. Turun yliopisto.
- Nirvi, Ruben Erik 1972. Siperian inkeriläisten murteesta ja alkuperästä. — *Kotiseutu*, 2/3, 92–95.
- Piho, Mare 1995. Siperian setukaiset. — *Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajoilla*. T. Saarinen, S. Suhonen. (toim.). Snellman-instituutti. A-sarja 19. Kuopio, 200–219.
- Piho, Mare 1997. Setu külad Siberis. — *Kaika suvõülükuulõ kogomik I–VIII*. (1989–1996). P. Kattel (toim.). Võro, 51–63.
- Piho, Mare 2002. Setude ümberasumisest külmale maale. — *Krimmi kogumik. Konverentsi “140 aastat eestlust Krimmis” ettekanded (09.–10. 09. 2001)*. Jüri Viikberg (koost., toim.). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, 171–185.
- Raag, Raimo 1999. *Eestlane väljaspool Eestit. Ajalooline ülevaade*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saari, Juho 1994. *Valoa Siperiaan. Kirkollinen työ Siperian suomalaisten parissa 1863–1921*. Suomen ja skandinavian kirkkohistorian pääainetutkielma. Helsingin yliopisto.
- Saessalo, Lassi 1996. *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. SKS Toimituksia 638. Tampere.
- Skyttä, Seija 1967. *Johannes Granö 1850–1913*. Gradutyö, tehty professori Mikko Juvan johdolla helmikuussa vuonna 1967.
- Stoor, Maritta 1999. “Enköhän mie itte tiä parhaiten, kuka mie olen”. Suomea puhuvien saamelaisten ja nk. lappalaisten etnisyys. — *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Outamaalta tunturiin 1*. Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola, Mervi Autti (toim.). Jyväskylä, 67–80.
- Zirnīte, Māra 2005. A selection of oral history sources for the international conference “The Role of Oral History in Shaping Cultural and Personal Identity”. — *History, Culture, Society through Life Stories. A Selected Collection of Latvian Life Stories*. Second Edition. Rīga: The Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, 5–7.
- Zlobina, Vieno 1972. Mitä alkujuurta Siperian suomalaiset ja korlakat ovat. — *Kotiseutu*, 2/3, 86–92.
- Tuisk, Astrid 1999. Siberi eestlaste kujutlused ümberkaudsetest turgi keeli rääkivatest rahvastest. — *Kuuldust-nähtust. Tänapäeva folkloorist IV*. Eda Kalmre (toim.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 87–107.
- Tuisk, Astrid 2001. Siberi eestlaste kohapärimus tänapäeval. Kohastumise probleem. — *Pärimuslik ajalugu*. Tiiu Jaago (koost.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tuisk, Astrid 2002. The place folklore of Siberian Estonians today. Reflections of adaptation. — *Lives, Histories and Identities I. Studies on Oral Histories, Life- and Family Stories*. Tiiu Jaago (ed.). Tartu: University of Tartu, Estonian Literary Museum, 107–130.

- Tuisk, Astrid 2006. Kooliõpetus ja eestlastest kõster-koolmeistrid Siberis 19. sajandi lõpu- ja 20. sajandi alguskümnenditel. — *Paar sammukest XXII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2006*. Ergo-Hart Västriik (koost.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 161–181.
- Tuomi-Nikula, Outi 1989. *Saksansuomalaiset. Tutkimus syntyperäisten suomalaisten akkulturaatiosta Saksan Liittotasavallassa ja Länsi-Berliinissä*. Mänttä.
- Tõnurist, Igor 1985. Eestlased Rämedast Hiina piirini. — *Väliseestlastega Kultuuri-sidemete Arendamise Ühingu aastaraamat IX*. Tallinn, 67–72.
- Viikberg, Jüri; Vaba, Lembit 1984. Siberi põhjaeestlasi kõnetamas. — *Keel ja Kirjandus*, 3, 145–156; 4, 210–223.
- Viikberg, Jüri 1988. Vanematest Eesti asundustest Siberis. — *Keel ja Kirjandus*, 5, 284–288.
- Viikberg, Jüri 1997. Eesti külad Venemaal: keel ja identiteet. — *Eestlane olla... Eesti keele ja kultuuri perspektiivid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 28–52.
- Viikberg, Jüri 1998. Siperian suomalaiset ja kielipoliitikka. — *Kaheksa keelt, kaheksa rahvast*. Jaan Õispuu (koost.). Tallinn: TPÜ Kirjastus, 83–93.
- Wilson, William A. 1993. Suomalaiset Uudessa Maailmassa — folkloristinen näkökulma. — *Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*. Kalevalaseuran vuosikirja 72. Toim. Pekka Laaksonen, Sirkka-Liisa Mettomäki. Helsinki: SKS.
- Wood, A. 1991a. Introduction: Siberias Role in Russian History. — *The History of Siberia. From Russian Conquest to Revolution*. A. Wood (ed.). London, New York: Routledge, 1–16.
- Wood, A. 1991b. Russia's Wild East: Exile, Vagrancy and Crime in Nineteenth-Century Siberia. — *The History of Siberia. From Russian Conquest to Revolution*. A. Wood (ed.). London, New York: Routledge, 117–137.

SUMMARY IN ENGLISH

Estonian Communities in Siberia as a Source for Folkloristic Research

This thesis combines two monographies published in recent years:

- 1) *On Factors Affecting Folkloristic Fieldwork: on the Example of Estonians in Siberia* (*Venemaal rahvuskaaslasi küsitlemas. Folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte*). *Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia* 9. Editors: Ene Kõresaar, Tiiu Jaago. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, 158 pp.;
- 2) *The Carriers of Folk Culture in Ryzkovo (Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina)*. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused. *Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae* 24. Editors: Mall Hiemäe, Kadri Tamm. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum 2007, 216 pp.

The first focuses on folkloristic fieldwork conducted in Russia, primarily in Siberia, the other on the lore of a lore group living in the contact area of several cultures (*see* Monography Summaries). The links uniting the monographies are: folkloristic fieldwork in Estonian/Lutheran communities in Siberia, the cooperation between a collector from Estonia and the members of a lore group, the traditional lore of a group in its various manifestations and transformations, the role of a carrier of tradition within a lore group.

Materials Analyzed

The materials that form the basis of this work were collected during the Estonian Folklore Archives' (EFA) field trips to the Siberian Estonian communities in Omsk, Novosibirsk, Tomsk, and Kemerovo provinces and Krasnoyarsk and Altai districts, initiated and led by the author in 1991–2004. Language was the main criterion in selecting the predominantly rural interviewees (appr. 450 in total) — the command of Estonian on at least a basic communication level. Therefore, the majority of the interviewees were members of the older generation, and depending on the demographic situation of the village, the majority of them women, born in 1915–1940. As the informants' way of expressing themselves was a crucial criterion for the purposes of my study, I mainly used sound recordings in analyzing the materials. During the EFA field trips to Siberia, approximately 367 hours of material were recorded in the Estonian communities there, with recordings from Russia in general approximating 500 hours.

The Goals

In the first part of the study, I seek to show how the folklore matter reaches the archives through the mutual co-operation between a researcher/collector and the members of a lore group. I analyze the formation/production of a data set in the course of folkloristic fieldwork through the relationship of a researcher from Estonia with Siberian Estonians.

In the second part of the study, I analyze the lore of the diasporal community in its process of transformation, taking into account the sociopolitical circumstances, the multicultural environment, the connections with the mother country, and the succession of generations.

I attempt to ascertain which factors shape the lore of a diasporal community. If there is reason enough to discuss the lore of Siberian Estonians separately from the lore of specific groups or communities. I contemplate the reasons for changes in the folklore matter and the opportunities a small community living under prolonged ideological pressure has for preserving their folklore patterns or adapting to different circumstances and local culture.

Research Conclusions

Estonian communities have survived better in Siberia than in mainland Russia. The multicultural environment that lacks a single dominating culture and the joint influence of close cultures has probably helped the community maintain its folk traditions.

Today, several Estonian Memory establishments make it possible to study the lore of Siberian Estonians without having to have personal contact, but the personal fieldwork experience from Siberia certainly helps in conducting such research. Naturally, the folklore matter collected from Siberian Estonians is influenced by the limited collection period and the relationship between a researcher from Estonia and the informant, where the researcher is treated as an envoy from the motherland and a dear guest, and as such, is offered an unusually big share of folklore matter in Estonian. However, there seem to be no recorders of community lore among the locals these days, so in collecting additional data, one can only count on Estonian researchers.

Siberia is an important part of the identity of modern-day Siberian Estonians. No one wants to be a Russian Estonian, but one's being Siberian can even be advertised. There's also a lot of folklore associated with Siberia: the ancestors' tales of arriving in Siberia, about Siberian nature, about wild animals, the knowledge of healing plants, etc. The Siberian identity feeds self-awareness, and is used to set oneself apart from homeland Estonians, but also from Estonians living elsewhere in Russia. In one's self-definition, the identity of a specific area can be added to the Siberian identity. With changes is

sociopolitical circumstances, identities and terms of self-identification are liable to change.

At the same time, being an Estonian is considered important, too. Often, contrasting 'own' and 'alien' happens through language. Even the post-war generations, who were schooled in Russian, admit that the native tongue is a significant token of belonging to the Siberian Estonian lore group and that the majority of folklore is transmitted in that language. In connection with the decline of Estonian skills among the post-war generations and the passing of the older generation, there are faster changes taking place in both self-awareness and the folklore matter. There is no reason to delay collecting the **Estonian** folklore of Siberian Estonians, for it is rapidly disappearing and changing.

The Estonian language and culture have survived better in peripheral villages that are located far from bigger centres and have poor road connections — these haven't looked attractive to newcomers. On the other hand, precisely those are the reasons for the relocation of young people to Russian cities, motherland Estonia and elsewhere, thus bringing about the aging of communities and eventually the disruption of tradition.

In a traditional community, the older generation has a strong authority and an unquestionable role in guiding the traditions. Apparently, that is what has helped to withstand the ideology and assimilation politics of a totalitarian superpower. Generation after generation, people have remained settled in one location, women as the main carriers of tradition have had little contacts outside the village.

A big support for the linguistic and cultural identity has been provided by the settlers' Lutheran religion, unofficial as it was — for many centuries, religious practices were banned; it had more to do with the people's self-awareness. Over time, the prolonged ideological pressure has nevertheless managed to weaken the religious identities.

With entertainment-oriented traditions (e.g. folk calendar, song repertoire, dances), it can be noted that the state practice of financing folklore festivals, local festivities and amateur ensembles has somewhat supported the lore of the communities.

Folklore is changing constantly. As there are no earlier records of many Siberian Estonian communities, we can only speculate about the past. First and foremost, the tradition has preserved what the communities considered important and necessary. The post-war generations, schooled in Russian and more open to the new and modern, cannot always appreciate the lore of their ancestors, sometimes they are too late to value the past.

Based on the general assessment, we can also speak of the lore of specific communities, highlighting the characteristics. Important influences on the lore of a specific group are the ancestors' origins, the location and the natural environment of the village, the cultural vicinity. The knowledge of one's roots and ethnicity does not necessarily guarantee the knowledge of other lore, and vice versa — people well versed in folklore may be relatively weakly aware of

their family heritage. The strictly Estonian villages in Siberia are very different from the multiethnic ones, the peripheral location of a village contributes in certain ways to the survival of older traditions. The groups trying to consciously preserve their culture live in multiethnic villages, where the danger of its disappearance is greater. In remote or/and small villages, the actions are more typical of traditional communities. There are relatively closed lore groups, where outside influences are accepted more slowly, and there are communities more open to the new and the modern that also maintain more regular contact with the outside world and Estonia. Group lore has been greatly influenced by local officials, their strictness or leniency in fulfilling the directions from above. Yet, the leaders within the group also play an important part in guiding the lore. All these combined factors influence the lore of a specific lore group, thus making each Siberian Estonian lore group distinctive and unique.

MONOGRAAFIAD

Venemaal rahvuskaaslasti küsitlemas. Folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte.
Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia 9.
Toimetajad Ene Kõresaar, Tiiu Jaago.
Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, 158 lk.

Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina.
Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused. Commentationes Archivi Traditionum
Popularium Estoniae 24. Toimetajad Mall Hiimäe, Kadri Tamm.
Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum 2007, 216 lk.

CURRICULUM VITAE

Anu Korb

Kodakondsus: Eesti
Sünniaeg ja -koht: 27.11.1950, Kärkla
Aadress: Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003 Tartu
Tel/faks: 737 7739 / 737 7706
E-post: korb@folklore.ee

Haridus

2001	Tartu Ülikool, <i>MA</i> folkloristikas
1974	Tartu Ülikool, eesti filoloog, eesti keele ja kirjanduse õpetaja
1969	Tallinna 10. Keskkool

Teenistuskäik

1975–	Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi (varem Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakond) teadur
1991–1998	Eesti Rahvaluule Arhiivi juhataja
1974	Tartu II Keskkooli eesti keele ja kirjanduse õpetaja

CURRICULUM VITAE

Anu Korb

Date and place of birth: 27.11.1950, Kärkla, Estonia
Citizenship: Estonian
Address: Estonian Literary Museum, Vanemuise 42, Tartu 51003
Tel/fax: +372 737 7739 / +372 737 7706
E-mail: korb@folklore.ee

Education

2001 University of Tartu, *MA* in folklore
1974 University of Tartu, Estonian philologist, teacher of Estonian
language and literature
1969 Tallinn Secondary School No. 10

Professional career

1975– Estonian Literary Museum, Estonian Folklore Archives, researcher
1991–1998 Head of the Estonian Folklore Archives
1974 Tartu Secondary School No. 2, teacher of Estonian language

Autori publikatsioonid Siberi eestlaste pärimusest ja folkloristlikust välitööst

Monograafiad

1. *Venemaal rahvuskaaslasi küsitlemas. Folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte.* Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia 9. Ene Kõresaar, Tiit Jaago (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, 158 lk.
2. *Rõžkovo virulased pärimuskultuuri kandjaina.* Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused. Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae 24. Mall Hiemäe, Kadri Tamm (toim.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum 2007, 216 lk.

Artiklid

3. О песенной традиции сибирских эстонцев. — *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars VI: Ethnologia & Folkloristica.* Heikki Leskinen, Risto Raittila, Tõnu Seilenthal (redeerunt). Jyväskylä: Moderatores, 1996, 164–166.
4. Siberi eestlaste lauluvara. — *Eesti kultuur võõrsil: Loode-Venemaa ja Siberi asundused.* Astrid Tuisk (toim.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998, 143–157.
5. Ajalugu ja pärimus: Siberi eestlaste jutud oma esivanematest. — *Mäetagused*, 2000, 15, 48–64.
6. Роль ведущего в песенной традиций сибирских эстонцев. — *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7.–13.8.2000 Tartu. Pars VII. Dissertationes sectionum: Folkloristica & Ethnologia.* Redegit T. Seilenthal. Tartu, 2001, 88–93.
7. Kohtumine Siberis: suulise pärimuse kogumine oma rahvuskaaslaste juures. — *Paar sammukest XVIII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2001.* Luule Krikmann, Mare Kõiva, Kristi Salve (toim.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2001, 164–193.
8. Eestlastest Vene Föderatsioonis 1990. aastail. — *Krimmi kogumik. Konverentsi “140 aastat eestlust Krimmis” ettekanded (09.–10. 09. 2001).* Jüri Viikberg (koost., toim.). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, 150–170.
9. Folkloristliku välitöö tulemust mõjutavatest teguritest. — *Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks.* Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 20. Mall Hiemäe (koost.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002, 250–279.
10. Väljarännanud lõunaestlased Siberis. — *Paar sammukest XIX. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2002.* Triinu Ojamaa (toim.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002, 119–139.
11. *Virulased, a Multiethnic and Multicultural Community in Ryzhkovo Village, West-Siberia.* Multiethnic Communities in the Past and Present. *Pro Ethnologia* 15. Tartu: Estonian National Museum, 2003, 29–47.

12. Siberi eestlaste surma- ja matusekombestikust 20. sajandi viimasel kümnendil. — *Mäetagused*, 2004, 25, 103–142. [Summary 305–306].
13. On Factors Affecting Folkloristic Fieldwork: On the Example of Estonians in Siberia. *Folklore: Electronical Journal of Folklore*, 2004, 27, 101–132.
14. Eesti kogukond Siberis: pärimus muutumisprotsessis. *Pärimusmuusika muutuv as ühiskonnas 2. Töid etnomusikoloogia alalt 2*. Ingrid Rüütel (koost., toim.). Tartu 2004, 161–167.
15. Tagasi Siberi Kasekülas. — *Mäetagused*, 2004, 27, 167–174.
16. Võrumaalt, eriti Vastseliina kandist väljarännanute Siberis. — *Piirikultuuri ja -keeleq. Piirikultuurid ja -keeled*. Konvõrents' Kurgjärvel 21.–23. rehekuu 2004. Võro Instituudi Toimõndusõq 17. Karl Pajusalu ja Jan Rahman (toim.). Võro: Võro Instituut, 2005, 113–122.
17. Rõžkovo virulaste rahvakalender. *Mäetagused*, 2006, 32, 83–116.
18. Ravitsemisoskus kui pärimusrühma ühisteadmus: Siberi Rõžkovo küla näide. *Mäetagused*, 2006, 34, 87–110.
19. Eesti diasporaa materjalide kogumine ja uurimine Eesti Rahvaluule Arhiivis. — *Võim ja kultuur 2*. Mare Kõiva (koost., toim.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, 361–370.

Antoloogiad

20. *Siin Siberi maa peal kasvanud*. Eesti asundused I. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1995, 208 lk.
21. *Ei oska rääkimise moodi kõnelda*. Eesti asundused II. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1996, 254 lk.
22. *Seitse küla Siberis*. Eesti asundused III. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998, 322 lk.
23. *Taaru-tagused ja stepiasukad*. Eesti asundused IV. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1999, 379 lk.
24. *Siberi eestlaste laulud. Songs of Siberian Estonians. Песни сибирских эстонцев*. Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist. Recordings from the Estonian Folklore Archives. Звукозаписи Эстонского Фольклорного Архива 5. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2005, [2 CD-plaati ja raamat, 178 lk].

DISSERTATIONES FOLKLORISTICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Anzori Barkalaja.** Sketches towards a Theory of Shamanism: Associating the Belief System of the Pim River Khanties with the Western World View. Tartu, 2002. 184 p.
2. **Татьяна Миннихметова.** Традиционные обряды закамских удмуртов: Структура. Семантика. Фольклор. Tartu, 2003. 258 p.
3. **Madis Arukask.** Jutustava regilaulu aspektid. 19. sajandi lõpu setu lüroepiliste regilaulude žanr ja struktuur. Tartu, 2003. 305 p.
4. **Tiia Ristolainen.** Aspekte surmakultuuri muutustest Eestis. Tartu, 2004.
5. **Liina Saarlo.** Eesti regilaulude stereotüüpiast. Teooria, meetod ja tähendus. Tartu, 2005.
6. **Taive Särg.** Eesti keele prosoodia ning teksti ja viisi seosed regilaulus. Tartu, 2005.
7. **Risto Järv.** Eesti imemuinasjuttude tekstid ja tekstuur. arhiivikeskne vaatlus. Tartu, 2005.